

Szabó István

Indivisibiliter et inseparabiliter? Státustörvények és honosítás Európában^{1*}

1. Bevezetés

„A törvény előtt minden személy egyenlő, és minden megkülönböztetés nélkül joga van egyenlő törvényes védelemre. Erre való tekintettel a törvénynek minden megkülönböztetést tiltania kell, és minden személy számára egyenlő és hatékony védelmet kell biztosítania bármilyen megkülönböztetés ellen, mint amilyen például a faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni vagy születési vagy más helyzet alapján történő megkülönböztetés.”²

(Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmányának 26. cikke)

Európában a nemzetállamok és a nemzeti eszme megjelenésével egyidős a kisebbségi kérdés megjelenése. A középkori nemzeteszme még egészen mást takart, ekkor az emberek még nem magyarként, franciaként vagy németként, hanem a magyar, francia vagy német királyok alattvalójaként tekintettek egymásra. Közép-Kelet- és Kelet-Európa „nemzetállamainak” kialakulása más történelmi, társadalmi, politikai és gazdasági viszonyok között zajlott, egy dolog azonban közös volt: mindenhol jelen volt a többség és kisebbség viszonyaiból adódó problémák sokasága. A nemzetépítés folyamata egyet jelentett a közös nemzeti identitás, nemzeti kultúra és történelem megalkotásával, az oktatás és a nyelv egységesítésével; ebben a folyamatban nem volt helye a kisebbségeknek.

Rousseau szerint a többség zsarnoksága a demokrácia stabilitását és értekeit fenyegette, és ezt ma sem fejezhetnénk ki jobban. Igaz ugyan, hogy a

---

^{1*} A tanulmány első változatát szerzője a 2007-es Országos Diákköri Konferencián mutatta be. Szakirányító: Dr. Arday Lajos egyetemi docens, a történelemtudomány kandidátusa (Budapesti Corvinus Egyetem).

² Kiemelés tőlünk.

francia államnemzeti felfogás eltér a német kultúrnemzet eszméjétől, de a gyakorlat azt mutatja, hogy Rousseau téziséből következő elveket az etnikailag tarka kelet- és kelet-közép-európai országokra ugyanúgy lehet alkalmazni, mint az ilyen szempontból „homogénnek” tekinthető Portugáliára. A francia nemzetépítés állam- és területcentrikus típusával szemben a német kulturális, vérségi alapú nemzetfelfogása a két ország geopolitikai és történelmi adottságainak különbözőségéből ered. Erről a későbbiekben több szót is ejtünk még.

Amíg ember az ember, mindig lesznek olyan csoportok, akik véleményük vagy valamilyen tulajdonságuk, anyanyelvük vagy kulturális hátterük miatt különbözni fognak a többségtől. Az ő érdekeik védelemre szorulnak, hiszen a saját hasznát kereső *Homo oeconomicus* örül, ha nagy nehezen össze tudja saját érdekeit egyeztetni a többséggel, hogy aztán keresztülvigye akaratát. Ugyan miért építené bele ebbe a mechanizmusba önszántából a tolerancia fékjét, és miért lenne ez másként, ha nem egyénekről, hanem nemzetekről van szó?

Az ENSZ Alapokmánya elismeri a nemzetek/népek önrendelkezésének jogát, azonban értelmetlen lenne ezt a jogot minden létező nemzetre kiterjeszteni. Legalábbis a nemzetközi politika gyakorlata ezt sugallja. Európa 46 országában több mint 70 nemzet él. Nem nehéz kiszámolni, hogy ezek szerint nem minden nemzetnek van saját országa, tehát az önrendelkezési jog csak bizonyos korlátozásokkal érvényesül, ami bizony az emberi jogok korlátozását is jelenti. Azok a nemzetek, amelyeknek nincs saját országuk, nem tudhatnak a hátuk mögött állami érdekvédelem politikát, nincs „anyaország”, nincs aki bilaterális egyezményeket kötne a védelmükben, vagy aki állami támogatást nyújtana nekik a kultúrájuk megőrzése érdekében. Látni fogjuk, hogy a kisebbségek élete akkor sem egyszerű, ha a felsoroltak és még sok más, számukra pozitívumként értékelhető tényező jelen van.

A XXI. században számos olyan állam van a mai meghatározás szerint Európának nevezett földrajzi egység területén, amely jelentős kisebbségekkel rendelkezik határain kívül. De ki is az a „mi”, amit a fenti kijelentés implicit módon magában foglal? Hiszen ezek a kisebbségek valakihez tartoznak, az egyes államok sajátjukként kezelik őket. Persze a kérdés kényes, hiszen a modern Európában már politikailag inkorrektnek tűnhet egy államot csak egy nemzethez kötni. Ez nemcsak Nyugat-, hanem Közép-Európában sincs így, hiszen az államok a nemzet részének tekintik a határaikon túl élő, azonos nyelvi, kulturális, történelmi hagyományokkal rendelkező – de egyben más államok állampolgárságával bíró embereket. Így az adott ország már megoszlik a „névadó” többségi nemzetre és a nemzeti kisebbségekre.

A német nemzetfelfogást magukévá tevő országok különböző időkben különböző lépéseket tettek ily módon sajátjuknak tekintett kisebbségeik védelmében. A kisebbségi jogok érvényesítésének Arday Lajos szerint legalább nyolc szintjét különböztethetjük meg a nemzeti hatáskörben hozott kisebbségvédelmi törvényektől kezdve az autonómián és bilaterális egyezményeken át az anyaország által hozott kisebbségvédelmi törvényekig és a kettős állampolgárságig. Ezen dolgozat témája legfőképpen a két utóbbi megoldás országokra lebontott vizsgálata lesz.

A határon túli kisebbségek problémája Közép- és Kelet-Európában a szocialista blokk felbomlása után elemi erővel tört utat magának az államközi kapcsolatok és a nemzetközi közvélemény színterén. Ennek erőszakosabb formáját láthattuk a kilencvenes évek Jugoszláviájában, majd egy fokkal szelídebbet 2001-ben, amikor a magyar státustörvényhez fűződő, egymásnak ellentmondó nyilatkozatok láttak napvilágot, és központi kérdéssé vált a határon túli kisebbségek érdekében fellépő anyaországok lépéseinek jogossága. A kialakult vita során Adrian Năstase akkori román miniszterelnök a Joggal a Demokráciáért Európai Bizottságát (Velencei Bizottság) kérte fel a magyar kedvezménytörvény európai és nemzetközi jogi normákkal való összehasonlítására. Martonyi János akkori magyar külügyminiszter a határon túl élő kisebbségek anyaország által nyújtott kedvezmények európai tendenciáinak vizsgálatát is kérte.

A következőkben megvizsgáljuk majd, hogy a témában érintett országok jogi szabályozása és szervezeti struktúrája milyen módon viszonyul a határon túli kisebbségekhez, valamint hogy az egyes esetekben ezek a szabályozások vagy szervezetek milyen sikereket, illetve kudarokat könyvelhettek el.

A továbbiakban határon túli kisebbségként, „külhoniakként” vagy „honfitársakként” elsősorban azon nemzeti csoportokat értjük majd, akik állampolgárságuk szerint nem, de etnikailag, sőt talán emocionálisan is egy bizonyos „anyaországhoz” (*kin state*) kötődnek, amely sajátjának ismeri el őket. Fontos az emocionális kapcsolat és az elismerés, hiszen ezen definíció alapján az elzászi vagy a svájci németek semmiképpen nem tartoznak az általunk vizsgált kategóriába. Az anyaország állampolgárságának hiánya nem minden esetben lesz feltétel, hiszen több ország (például Szlovénia vagy Olaszország) az éppen külföldön tartózkodó állampolgáraikkal való kapcsolattartásra is nagy hangsúlyt fektetnek, mások (például Görögország) egyenesen az állampolgárság odaitélésének intézményét próbálják meg felhasználni határon túli kisebbségeik védelmében. Az előbbi esetek tanulmányunk szempontjából kevésbé fontosak, inkább a konzuli jog hatáskörébe tartoznak, az utóbbiakról viszont annál több szó lesz.

Dolgozatunk az ominózus magyar kedvezménytörvény elemzésével nem foglalkozik, mert arról bőségesen áll rendelkezésre magyar nyelvű szakirodalom. Ehelyett célunk az, hogy átfogó képet nyújtsunk az európai normákról és törvényi szabályozásról a probléma lehető legtöbb aspektusából való vizsgálata által. A téma aktualitásához nem fér kétség, sok törvény és szabályozás alig 10 éve született, így a hosszú távú következményeket még csak találgatni lehet. De vajon van-e perspektívája a modern Európában az etnikai-nemzeti eszmének? Jogos-e és lehet-e eredményes az anyaállamok beavatkozása határon túli kisebbségeik védelmének érdekében? Döntően ezekre a kérdésekre kívánunk megfelelő választ találni, már amennyiben létezik ilyen.

2. Országtanulmányok

Európa országainak törvényeit vizsgálva lépten-nyomon belebotlunk az úgynevezett „felelősségi klauzulákba”. Ezek rendszerint az adott ország alkotmányában kapnak helyet, és kinyilvánítják a határon túli kisebbség létezésének és a velük való kapcsolattartás szükségességének tudomásulvételét. Megtalálható ez olyan országokban is, ahol más szabályozás, szervezeti struktúra nem is alakult még ki, és persze olyanokban is, ahol ennek már hagyománya van. Ilyenek például Macedónia és Horvátország.

A Macedón Köztársaság Alkotmányának 49. cikkelye kimondja:

„A Köztársaság felelősséget érez a szomszédos országokban élő, a macedón néphez tartozó személyek helyzete és jogai iránt, (...) segíti kulturális fejlődésüket, és előmozdítja a velük való kapcsolatokat.”

A Horvát Köztársaság Alkotmányának 10. cikkelye leszögezi:

„A Horvát Köztársaság különleges felelősséget érez a horvát nemzet más országokban élő részei iránt, és különleges védelmet biztosít számukra.”³

Az országtanulmányok első két alfejezeten belüli elhelyezkedése nem véletlenszerű, hanem egy képzeletbeli koordináta-rendszer mentén haladunk majd balról jobbra. Bal oldalon azok az országok szerepelnek, amelyek a határon túli kisebbségeikkel kapcsolatos problémákat elsősorban az egykori nemzeti szállásterület védelmeként fogják fel. Ebből egyenesen következik, hogy az állami politikák által megcélzott közösségek általában az országgal határos területeken, jelentős számú tömbökben helyezkednek el. Ilyenkor az anyaállam céljai a kisebbségvédelem keretein belül értelmezhe-

³ A macedón alkotmány angol fordítása a http://wikisource.org/wiki/Constitution_of_Macedonia címen, a horvát alkotmány angol fordítása pedig a <http://www.constitution.org/cons/croatia.htm> címen érhető el.

tőek. Jellemzően az ilyen típusú kisebbségek akaratukon kívül kerültek egy másik állam fennhatósága alá, stílszerűen szólva: „nem ők lépték át a határt, hanem a határ lépett át fölöttük.

A képzeletbeli koordinátarendszer jobb oldalán azok az országok szerepelnek, amelyek elsősorban a kivándorolt diaszpórával óhajtják kapcsolataikat rendezni, vagy segítő, támogató szándékkal, vagy azért mert ők maguk várnak segítséget az esetleg tehetősebb emigránsoktól. A kérdéskör sajátosságai miatt lehetetlen tiszta és egyértelmű választóvonalat húzni a két kategória között, ezért az országok időrendbeli elhelyezkedése fogja szemléltetni azt, hogy mennyire állnak közel egyik vagy másik ideáltípushoz.

Végül az utolsó alfejezet a spanyol–portugál és a szovjet–orosz birodalmi sajátosságokból adódó nyelvi és kulturális közösségek kapcsolatrendszerét veszi számba, különös tekintettel Oroszországra, amelynek valójában mindhárom kategóriában helyet kellene szorítani.

2.1. Ahol a külhoniak védelme elsősorban kisebbségvédelmet, az egykori nemzeti szállásterület védelmét jelenti

2.1.1. Dél-Tirol példája

A finnországi Åland-szigetek mellett a dél-tiroli osztrákok/németek autonómiáját szintén a kisebbségi kérdés sikeres rendezésének iskolapéldájaként szokás emlegetni. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ez az állapot hosszú, feszültségekkel és konfliktusokkal terhelt rendezés során jött létre. Dél-Tirol az első világháború után Olaszországhoz került. Az ott megvalósult autonómia valójában nem kíván meg semmiféle státustörvényhez hasonló törvényi szabályozást Ausztria részéről. 1979-ben mégis született egy, Ausztria, illetve az olaszországi németek és ladinok közötti állami szabályozást megalósító intézkedés.

Az 1979. január 25-i 57/1979-es, a dél-tiroliak és az osztrák állampolgárok az államigazgatás bizonyos területein történő egyenlő elbánásban részesítéséről szóló szövetségi törvény azon német vagy ladin nyelvű személyekre vonatkozik, akik Bolzano provinciában születtek, és magukat a legutóbbi bolzanói népszámlálás során német vagy ladin anyanyelvűnek vallották, valamint nem rendelkeznek osztrák állampolgársággal. A bolzanói születési kritérium azokra a személyekre nem vonatkozik, akiknek legalább egy szülője német vagy ladin anyanyelvű. A törvényben meghatározott személyek osztrák állampolgárokkal azonos feltételek mellett egyetemi tanárok lehet-

nek, valamint az egyetemi tandíj fizetésének tekintetében az osztrák állampolgárokkal azonos elbírálás alá esnek.⁴

Fontos megjegyezni, hogy a második világháborútól 1992-ig tartó folyamatban, amely során kiépült a dél-tiroli autonómia intézménye, Ausztria, mint „védőhatalom” (Schutzmacht) mindvégig következetesen az ottani osztrák kisebbség mellett állt, annak törekvéseit teljes mellszélességgel támogatta az ENSZ és a nemzetközi közösség előtt.

1960-ig Ausztria szinte semmit nem tudott elérni a bilaterális diplomácia keretében, így az ENSZ-hez fordult problémájával. Ugyanabban az évben elszaporodtak Dél-Tirolban a vasúti sínek, transzformátor állomások és fasiszta emlékművek elleni bombatámadások. A robbantásoknak egy kivételtől eltekintve nem volt halálos áldozata. Az ENSZ 1961-es határozata implicit módon elismerte, hogy Ausztriának joga van fellépni a dél-tiroli osztrákok jogainak védelmében.⁵

Elmondhatjuk, hogy a gyakorlatban Ausztria pénzzel támogatja a dél-tiroli német nemzetiségű polgárokat, elsősorban az oktatás, a kultúra és a tudományos élet területein. Az 1989–90-es évben több mint kétszer annyi diák tanult Ausztriában, mint olasz egyetemeken. Az innsbrucki és a páduai egyetem együttműködésének köszönhetően az olasz jogot németül is lehet tanulni.⁶

2.1.2. Svédország és Finnország

Az Åland-szigetek svéd nemzetiségű lakosainak autonómiája példaértékű, az 1918-ban már-már katonai konfliktussal fenyegető kérdést sikerült békés úton, a Népszövetség közvetítésével, valamint bilaterális egyezményekkel megoldani. Mivel sem a finn, sem a svéd állam nem rendelkezik a határon túli kisebbségeikkel való kapcsolattartást fenntartani akaró, identitásukat megőrizni szándékozó intézménnyel vagy politikával, hanem minden ilyen ügy kétoldalú megállapodások keretében, az Északi Tanács ülésén, az ålandi autonómia révén rendezésre került, dolgozatunkban a kérdésrel nem foglalkozunk.

---

4 A törvény angol fordítása megtalálható a European Commission for Democracy through Law: *The protection of minorities by their kin-state* című kötetben.

5 Matscher, Franz: *The Experience of South Tyrol in European Commission for Democracy through Law: The protection of minorities by their kin-state*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002, 149–156. 150–153.

6 Vogel Sándor: *Kisebbségek, emigráció és (kulturális) külpolitika Európában*. In Éger György – Kiss J. László (szerk.): *Stratégia és kultúra, kulturális külpolitika az új kihívások tükrében*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004. 16.

2.1.3. Szlovénia és a határon túli szlovének

Szlovének a nagyvilágban, a szlovén alkotmány

Szlovének élnek Ausztriában (20 ezer), Olaszországban (70–100 ezer), Horvátországban (13 ezer), Magyarországon (5 ezer), és szétszórva Nyugat-Európában, Dél- és Észak-Amerikában, valamint Ausztráliában. A szlovének a Szlovéniában élő őshonos kisebbségeknek is különleges jogokat biztosítanak, a határon túli szlovének kérdése szervesen összekapcsolódik a „saját” kisebbségeik ügyével.

Az alkotmány 5. cikkelye kimondja „Az állam a saját területén védi az ember jogait és alapvető szabadságjogait, biztosítja az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség jogait. Gondoskodik az őshonos szlovén nemzeti kisebbségekről a szomszédos államokban, a kivándorolt szlovénekről és a vendégmunkásokról, valamint elősegíti kapcsolataikat hazájukkal. Gondoskodik a természeti kincsek és kulturális örökség megőrzéséről, és biztosítja a feltételeket Szlovénia összehangolt civilizációs és kulturális fejlődéséhez. Azok a szlovének, akik nem szlovén állampolgárok, Szlovéniában külön jogokat és kedvezményeket élvezhetnek. E jogok és kedvezmények módozatait és kereteit törvény állapítja meg”.⁷

Szlovénia és a határon túli szlovének kapcsolata

A határon túli szlovénekkal számos állami és civil szervezet foglalkozik. Az államiak közül a Külügyminisztérium, az Oktatásügyi és Kulturális Minisztérium, valamint a Sport és Tudományügyi Minisztériumok illetékesek. A Külügyminisztérium felelős a szomszédos országokban élő szlovén kisebbségek érdekeinek védelméért.

A határon túli szlovének státusát első ízben egy 1996-os parlamenti határozat (az ún. „szlovén státustörvény”) rendezte, amelynek hatálya azonban csak és kizárólag a szomszédos országokban élő szlovén állampolgársággal nem rendelkező, de szlovén identitású kisebbségi közösségekhez tartozó személyekre terjedt ki, a szlovén állampolgársággal nem rendelkező kivándoroltakra, valamint a szlovén állampolgársággal rendelkező vendégmunkásokra nem. 2002-ben újabb határozat született a „Világban élő szlovénokkal fenntartott kapcsolatokról”, amely már magában foglalta a Szlovénia határain túl élő szlovén állampolgársággal rendelkező személyek jogait és kötelességeit. Ugyanez a határozat hozta létre a Határon Túl és a Világban Élő Szlovének (parlamenti) Bizottságát.

⁷ A http://www.us-rs.si/en/index.php?sv_path=6,17&itlang=L1#s47 címen elérhető a legújabb, utoljára 2004-ben módosított szlovén alkotmány angol fordítása.

Ezúttal már „csak” a nem szomszédos államokban élő szlovén származású, de szlovén állampolgársággal nem rendelkezők maradtak ki a törvény hatálya alól. Az ő státusukat a 2006. április 4-én elfogadott „Szlovénia határain kívül élő szlovénokkal kapcsolatos politikáról” szóló törvény rendezi.⁸ Az 1996-os és 2002-es határozatot módosító törvényről a későbbiekben bővebben is szót ejtünk.

A Határon Túli Szlovénok Hivatala 2004-ig a Külügyminisztérium kerekein belül működött, és a határon túli szlovének lakóhelyükön megvalósuló kulturális, oktatási és gazdasági kérdésekben segítik és nyújtanak számukra akár jogi segítséget. 2004 decemberétől azonban a HTSZH függetlenedett a Külügyminisztériumtól, és egyenesen a kormánynak van alárendelve,⁹ 2006-tól élén egy tárca nélküli miniszter áll.

2006-tól a Határon Túli Szlovénok Hivatala és Határon Túl és a Világban Élő Szlovének (parlamentari) Bizottsága együttesen látja el a határon túli szlovénokkal kapcsolatos teendőket, utóbbi főleg politikai, törvényhozási és ellenőrzési feladatokkal foglalkozik.¹⁰ Ez a két szervezet felelős a fentebb említett minisztériumok határon túli szlovénokkal kapcsolatos tevékenységéért.

A parlament házszabályának a parlament és a szlovén kisebbségekkel, emigránsokkal és külföldön dolgozókkal történő együttműködésről szóló 326. és 327. cikkelye értelmében a Szlovén Parlament külhoni szlovénokat érintő kérdések döntéshozatalába bevonja a határon túli szlovének képviselőit is, törvényjavaslatokat nyújthatnak be, valamint az ezzel foglalkozó parlamentari bizottságok kikérik az ő véleményüket is a döntéshozatal előtt.¹¹

A 2006-os törvény intézményesítette a határon túli szlovének tanácsadó szervezeteinek státusát. Ennek értelmében létrejött a 14 fős Határon Túli Szlovének Tanácsa, amelynek tagjait a szomszédos országokban élő szlovének reprezentatív szervezeteivel való előzetes konzultáció után a szlovén miniszterelnök választja ki. Külön testület foglalkozik a világ többi részén élő szlovének ügyeivel. A Világban élő Szlovének Tanácsa a Határon Túli Szlovének Tanácsához hasonlóan épül fel, annyi különbséggel, hogy ide már a kivándoroltak és a vendégmunkások képviselői is bekerülhetnek.¹²

---

8 Szilágyi Imre: Törvény a határon túli szlovénokról. *Pro Minoritate*, 2006 tavasz, 94–101. 94.

9 Forrás: <http://www.uvi.si/eng/slovenia/publications/slovenia-news/1520/1529>

10 Szilágyi: i. m. 96.

11 A Határon Túli Szlovének Hivatalának Information concerning the relations of the Republic of Slovenia with Slovenes abroad című közleménye alapján, lásd European Commission for Democracy through Law: *The protection of minorities by their kin-state*.

12 Szilágyi: i. m. 96–97.

A szlovén státustörvény

1996-ban a Szlovén Országgyűlés elfogadta a 2280. sz. határozatot a szomszédos országokban élő őshonos szlovén kisebbségek helyzetéről, valamint a Szlovén Köztársaság állami és egyéb szerveinek velük kapcsolatos teendőiről.¹³

A törvény a határon túli szlovénok tekintetében a következő támogató jellegű intézkedéseket foglalta magában:

- Anyagi támogatás az olyan szlovén kulturális, oktató-, sport és kutatótevékenységet végző civil szervezeteknek és intézményeknek, amelyek együttműködnek az őshonos kisebbségekkel.

- Állami dotáció az őshonos kisebbségek tagjait foglalkoztató szlovén vállalatoknak.

- Az őshonos szlovén kisebbség tagjai a Szlovén Köztársaság összes oktatási intézményében tanulmányokat folytathatnak, külön számukra elkülönített állami ösztöndíjak igénybevételével.

- Anyagi támogatás a kisebbségi középiskolai és egyetemi diákoknak, a kisebbségi magán oktató-nevelő intézményeknek.

- A kisebbségek kiadói tevékenységének és a szlovén könyvek, folyóiratok, hanghordozók terjesztésének támogatása azokon a területeken, ahol az őshonos kisebbségek élnek.¹⁴

Az 1996-os idézett törvényhez képest a 2006-os határozat több újítást is tartalmaz. Az 50. cikkely végre rendezte a Szlovénia határain túl élő vendégmunkások, kivándoroltak és utódaik jogi státusát, a pénzügyi támogatások hatályát rájuk is kiterjesztette. Szlovénia területén az állampolgársággal nem rendelkező szlovénok különleges státusa pedig immár nemcsak az autochton kisebbségeket illeti meg, hanem a többi határon túli szlovént is (58. cikkely). A státus elnyerésének feltételei a következők:

- Szlovén eredet igazolása (születési anyakönyvi kivonat vagy egyéb hitelt érdemlő bizonyíték)

- Aktív részvétel a határon túli szlovén szervezetek munkájában vagy aktív kapcsolat a Szlovén Köztársasággal

- Tartózkodás a határon túli szlovének érdekeivel szembeni tevékenységet folytató szervezetekben való részvételtől, illetve a Szlovén Köztársaság alkotmányos rendje elleni szervezkedésektől

- Nem kaphatnak státust azok a személyek, akik állampolgárságukat a szlovén állampolgársági törvény alapján veszítették el

¹³ Vogel: i. m. 278.

¹⁴ A határozat angol nyelvű fordítása a European Commission for Democracy through Law: *The protection of minorities by their kin-state* című kötetben megtalálható.

Az 1996-os törvény II. cikkelyét kiegészítve a 2006-os rendelkezés a határon túli szlovénok munkahelyi felvételénél történő pozitív diszkriminációját rendeli el más országok állampolgáraival szemben (kivéve az Európai Unió tagországainak állampolgárait).¹⁵ Valóra vált az a 2004-es tervezet is, amely szerint a „státus szlovénok” a szlovén állampolgárokkal azonos feltételekkel szerezhetnek ingatlant Szlovénia területén.¹⁶

Repatriáció

Az új szlovén státustörvény először szabályozza a repatriáció kérdését is. A lengyel és német szabályozáshoz hasonlóan elsősorban a politikai vagy gazdasági válságzónákban élő szlovének hazatelepítése lett a rendelkezés fő célja. A fent leírt státusjogokon kívül a repatriáltak ingyenes egészségügyi ellátásban és szlovén nyelvoktatásban vehetnek részt, valamint térítésmentes elhelyezést és étellemezést vehetnek igénybe, amit a szlovén állam finanszíroz. A repatriált státus megadásáról a HTSZH a diplomáciai képviselők és a különböző határon túli szlovén szervezetek véleményét figyelembe véve dönthet. A státus időtartama és az ezzel járó kedvezmények igénybevétele maximum 15 hónapig lehetséges.¹⁷

A jelenlegi helyzet

A szlovén törvény 1996-os változata mintha a szlovák státustörvény fordítottja lett volna, hiszen a hangsúly egyértelműen az extraterritoriális, más államok területén érvényesülő jogokon volt, és nem a Szlovén Köztársaság területén nyújtandó támogatásokon. A 2006-os módosítás¹⁸ azonban egyértelműen az előbbi irányában billentette a mérleget, de itt még nem ért véget a történet. A Szlovén Parlament 2006-ban tárgyalta határon túli szlovének honosítási eljárásának további könnyítését, valamint a Nova Slovenija javaslatot nyújtott be a parlament képviselői létszámának négy fővel történő emelésére, hogy a határon túli szlovénok is képviselőhez juthassanak.

---

15 Szilágyi: i. m. 97–98.

16 Szilágyi Imre: A Szlovén Köztársaság és a határain kívül élő szlovének. In Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László: *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol.* Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2004. 216.

17 Szilágyi: Törvény a határon túli szlovénokról. Id. kiad. 98–99.

18 A repatriációra vonatkozó fejezettel kiegészítve.

2.1.4. Németország és a határon túli németek

Alkotmány, állampolgárság, német történelem

A német alkotmány 3. cikkelyének 3. bekezdése kimondja „Senkit sem lehet nemi hovatarozása, származása, faja, nyelve, hazája vagy eredete, meggyőződése, vallási vagy politikai nézetei miatt hátránnyal sújtani vagy előnyben részesíteni.”¹⁹

Németország ezt a megkülönböztetést mégis megteszi, mégpedig úgy, hogy állampolgárságot biztosít a határon túli németeknek, akik a II. világháború után 9,6 millióan a Szovjetunió és Lengyelország területére kerültek, az 1945. évi potsdami egyezmény értelmében. Ezek nagy részét áttelepítették Németországba, hozzájuk csatlakoztak még a szudéta-, jugoszláviai és a magyarországi németek. A német jogrendszer az elüldözött és mai napig Németországba szivárgó németeknek német állampolgárságot ad. Németországban szoros a kapcsolat nemzetiség és állampolgárság között.²⁰ Az etno-kulturális, származásra építő német nemzetfelfogás alapjaiban különbözik az állam- és területközpontú franciától. Németország történelmi fejlődéséből adódott, hogy a nemzeti identitás kifejlődése megelőzte az állam kialakulását. Míg Franciaországban a 18. század végén a forradalmi struktúrák organikusan illeszkedtek az *ancien régime* által is gyakorolt uniformalista, asszimilációra építő politikára, addig a 17. század közepétől a 19. század utolsó harmadáig a politikai és területi szétagoltság nem tette ezt lehetővé a németek számára. A kultúrnemzet eszméje a francia forradalom univerzalista sekélyességére született válasz volt a német filozófusok részéről, ami a korszakban romantikus partikularizmust jelentett abban a sok szempontból egyszerre szub- és szupranacionális konglomerátumban, ami az egykori Német-Római Birodalom területén volt található. A francia állampolgárság-felfogás az asszimilációra épít, hiszen a második generációs bevándorlók, vagyis a francia területen születettek automatikusan francia állampolgárokká lesznek. Ugyanakkor Németországban az ott születettek nem feltétlenül lesznek állampolgárok, ellenben a német nemzetiségű Keletről érkező személyek német területre érkezve gyakorlatilag egészen rövid idő alatt megkapják ezt a státust.²¹

19 Az 1990-es német alkotmány angol fordítása a <http://www.psr.keele.ac.uk/docs/german.htm> címen érhető el.

20 *Ius sanguinis* elve.

21 Brubaker, Rogers: *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Harvard University Press, Cambridge, MA. 1992.

A német alkotmánybíróság 1973-as határozata értelmében „A Német Szövetségi Köztársaság számára egy német sem veszíti el állampolgárságát azért, mert egy másik állam azt nem ismeri el”.²² A II. világháború után a német alkotmányjogászok nem látták úgy, hogy a keleti területek elvesztésével az ott élő németeknek az állampolgárságukat is el kellene veszíteniük. Az NSZK Alkotmánybírósága egy 1955-ös határozatban úgy ítélte meg, hogy Németországnak nem kell megvonnia a német fennhatóság alól kikerült németektől a német állampolgárságot, mert a nemzetközi jogban erre nincs külön szabályozás. Bár Németország aláírta 1970-ben a keleti területekről (*Ostgebiete*) való lemondást, az alkotmány 16. cikkelye értelmében az állampolgárságot nem lehetett megvonni. A *ius sanguinis* elve alapján nemcsak az ebben az időben ott élők, hanem leszármazottaik is megkapták a német állampolgárságot.²³ Ez a szabályozás csak 1999-től változott meg. Az 1999. évi módosítás értelmében az 1999. után külföldön született német állampolgár gyermeke, ha szintén külföldön születik, nem lesz német állampolgár. De ez még mindig nem zárja be végérvényesen a kaput a lengyelországi németek előtt, mert ha a gyermek születéséről az illetékes német külképviseletet értesítik, akkor megtarthatja német állampolgárságát. Az állampolgárság megszűnése akkor következhet be, ha valaki saját akaratából idegen fegyveres erők szolgálatába áll, és erről a német államot nem tájékoztatja (28. paragrafus). 1999 előtt az is elvesztette állampolgárságát, aki saját elhatározásából lett egy másik állam polgára, és nem rendelkezett lakóhellyel Németországban (25 paragrafus).²⁴ Mivel a Lengyelországban és a Szovjetunióban élő németek nem saját akaratukból lettek ezen államok polgárai, ezért rájuk a törvény igazából nem vonatkozott.

Az egykori német területeken élő németek a német állampolgárságukat megtartották, ezt Németország Lengyelországgal szemben is fenntartotta annak ellenére, hogy a lengyelek nem ismerték el a kettős állampolgárságot. Az 1962-es lengyel alkotmány 2. cikkelye szerint „aki a lengyel jog szerint lengyel állampolgár, annak idegen állampolgársága nem ismerhető el”.²⁵ A lengyel állam tehát nem ismerte el a területén élő, lengyel állampolgársággal is ren-

---

22 Gyertyánfy András: A határon túli németek jogállása a magyar Schengen-probléma tükrében. *Regio* 2000/1, 140–157. 144.

23 Gyertyánfy: i. m.

24 A <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StAG.htm> címen megtalálható az 1999-es német állampolgársági törvény angol nyelvű fordítása.

25 Az 1962-es lengyel alkotmány angol fordítása, a http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Foreigners_and_citizens/Nationality/Documents/National_legislation/Polish%20citizenship%20Act%201962-1.pdf címen található meg.

delkező németek német állampolgárságát.²⁶ Mi következett ebből? A németek nem kérhettek a német államtól diplomáciai védelmet, nem hivatkozhattak sehol sem az állampolgárságukra. Ez elvileg a német útlevélre is vonatkozott, de egy egyszerű trükkel ezt nagyon könnyen ki lehetett játszani.²⁷ Jelenleg a Lengyelországban élő németek létszáma megközelíti a 800 ezret.

„Státusnémetek”, „kitelepülők” és kisebbségvédelem – német módra

A „kitelepülők” (nem Németország területén élő németek) 1999 augusztusa előtt nem automatikusan kaptak német állampolgárságot. Először Németország területére kellett jönniük, ahol letelepedésükkel „német jogállást” kaptak, ami által a hagyományos állampolgár – külföldi megkülönböztetés mellett létrejött egy harmadik kategória, amit németül *Statusdeutsche, sonstige Deutsche, Gleichgestellte, quasi Staatsbürger* néven emlegettek.²⁸ Az ezzel járó jogok és kötelezettségek szinte megegyeztek a német állampolgárokéval (a szavazati jogot is beleértve), azzal a különbséggel, hogy peres eljárás esetén külföldinek minősültek. Ha ez megvolt, egy, a nemzetbiztonsági kockázatokat mérlegelő vizsgálat után alanyi jogon kaphattak állampolgárságot. Az 1999-ben elfogadott új állampolgársági törvény szerint: ha valaki a „kitelepülő” státusba kerül, az már elegendő jogi ténynek fogható fel az állampolgárság automatikus megadásához.

Kik a „kitelepülők” (Aussiedler)? 1993 óta ilyen kitelepülők a volt Szovjetunió és a három balti állam területén élő német nemzetiségű polgárok, akik 1993 előtt ott születtek. A többi államra (pontosabban a „keleti blokk államaira”) vonatkoztatva ez csak akkor érvényes, ha valószínűsíthető, hogy néemetségük miatt az adott országban különböző hátrányok érik őket, úgy mint: iskolai, foglalkoztatásbeli hátrányok, vallásgyakorlást vagy kisebbségi jogokat korlátozó intézkedések vagy a többi német kitelepülése. Ha korábban a nagyszülőknek hátrányos megkülönböztetésben volt részük néemetségük miatt, úgy mint: vagyonekobbzás, üldöztetés, elhurcolás, egészségügyi ártalmak, amik nagyban rontották az illető társadalmi helyzetét, a törvény szintén „Aussiedler” kategóriába sorolta őket.²⁹

26 Az 1997-es lengyel alkotmányból viszont már törölték ezt a rendelkezést. Az 1997-es lengyel alkotmány angol fordítása a <http://www.sejm.gov.pl/english/konstytucja/kon1.htm> címen elérhető.

27 2004 májusa előtt a határt átlépni szándékozó, német állampolgársággal is rendelkező személyek ugyanis megtehették, hogy a lengyel határállomáson lengyel, a német határállomáson német útlevelüket mutatták fel.

28 Gyertyánfy: i. m. 146.

29 Gyertyánfy: i. m. 149. Idézi: Erläuterungen zum BVFG, 4. paragrafus, 11–15. pont.

De ki a német nemzetiségű? A német alkotmány 116. cikkelyének 1. bekezdése kimondja: „*németnek az a személy tekintendő, aki német állampolgársággal rendelkezik, illetve mint német nemzetiségű menekült vagy üldözött, vagy annak házastársa vagy leszármazottja a Német Birodalom 1937. december 31-i határain belül letelepedett, amennyiben a törvény másképpen nem rendelkezik*”. A menekültügyi törvény 6. paragrafusa szerint: „*német nemzetiségű az a személy, aki hazájában annak vallotta magát, és ezt bizonyos ismérvek – például származás, nyelv, neveltetés, kultúra – is megerősítik.*”³⁰ Ezek közül egy is elég.

1991 júniusában a Német Szövetségi Köztársaság és a Lengyel Köztársaság közötti jószomszédi viszonyról és a baráti együttműködésről kötött úgynevezett alapszerződés részletesen foglalkozott a kisebbségvédelemmel. A szülőföldön maradás támogatásáról jelenleg nincs külön jogszabály Németországban, de tény az, hogy például 1993-ban a szövetségi kormány a lengyelországi németeknek 13,4 millió márka közösségi támogatást, 5,2 millió szociális támogatást, 3,9 millió egészségügyi támogatást, 2,1 millió képzési támogatást és 0,24 millió márka utazási támogatást nyújtott. 1992-ben pedig 3 millió márkát költött a német anyanyelv támogatására Lengyelországban.³¹

2.1.5. Szerbia

A szerb diaszpóra nagysága eléri a 3,5 millió főt. Szerbiában a szerb diaszpórával kapcsolatos ügyeknek külön minisztériuma van, a Szerb Köztársaság Diaszpóra Minisztériuma (*Ministarsztvo za Diaszporu Republike Srbije*). A minisztérium 2004 októberében az állampolgársági törvény megváltoztatására irányuló törvényjavaslatot nyújtott be a szerb parlamentben. A javaslat bizonyos kategóriába tartozó személyek számára könnyített eljárásban adja meg a szerb állampolgárságot³² és olyan intézmények létrehozását irányozza elő, amelyek lehetővé teszik az állampolgárság megszerzését azok számára is, akik eddig ebből ki voltak zárva. Az új törvény egyszerűbbé teszi az állampolgárságról való lemondást és annak megszerzését is. A kedvezményezettek köre a következő:

- akik a Szerb Köztársaság területén születtek,
- akiknek házastársuk szerb állampolgár,
- az emigránsok, leszármazottaik és házastársuk,

30 Vogel: i. m. 227.

31 Vogel: i. m. 233.

32 Az új állampolgársági törvényt 2004 decemberében fogadta el a szerb parlament. Az eredeti szerb szöveget lásd a <http://www.mzd.sr.gov.yu/cir/dokumenta/objasdrzavljian2.pdf> címen.

- külföldiek, akiknek honosítása a Szerb Köztársaság érdekében áll,
- olyan szerb vagy egyéb nemzetiségű személyek, akik a volt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság valamely tagköztársaságának területén születtek, vagy a volt Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság területén létrejött államok valamelyikének állampolgárai, menekült státusúak, száműzetésben élnek, áttelepültek, a Szerb Köztársaság területén tartózkodnak vagy kivándoroltak.

A Diaszpóra Minisztérium szerint több százezer igénylő várható.³³

Emellett a Minisztérium szeretné elérni az ún. „diaszpóra törvény” megalkotását is, ami szabályozná a határon túli szerbek és az anyaország kapcsolatait. A törvény előkészítésébe bevonnák az emigráció képviselőit, a parlamenti bizottságokat és a fontosabb nemzeti intézményeket, hogy figyelembe vehessék érdekeiket és javaslataikat. A törvény figyelembe veszi majd az Európai Unió és a nagy diaszpórával rendelkező országok e témában szerzett tapasztalatait. Az előkészületek 2005. januárjában kezdődtek.³⁴

1990-ben megalakult a Szerb Egység Kongresszusa. Legfőbb feladatai a szerb diaszpóra és az anyaország kapcsolatainak ápolása, a határon túli szerbek nemzeti identitásának megőrzése.

A kongresszus támogatja a kiterjesztett szerb állampolgárság mellett a választójog megadását is a diaszpóra tagjai részére.³⁵ Úgy látszik, ebben a kérdésben konszenzus van a szerb politikai elitben, ellenben a határon túli szerbek képviselőit ellátó, nem a Szerb Köztársaság területéről választott képviselők parlamentbe kerülése már vita tárgya.³⁶

2.1.6. Románia és a határon túli románok³⁷

Románok világszerte

A vlachokon kívül 3,5 millió román él Románián kívül, bár egyes becslések a 8–10 milliós értéket valószínűsítik.³⁸ Ez az összes román 15%-a. 2,8 millióan élnek a Moldovai Köztársaságban, ahol a román egyben államalkotó nemzet is. Körülbelül 460 ezren található Ukrajnában (Dél-

33 http://www.mzd.sr.gov.yu/eng/izvestaj_03-10_2004.asp

34 http://www.mzd.sr.gov.yu/eng/docs/action_plan_mfd.doc

35 http://www.suc.org/sucinfo/conventions/fourteenth/pdf/diaspora_homeland.pdf

36 Lásd a II. Sándor szerb trónörökösrel készített interjút a <http://www.royalfamily.org/press/press-det/stampa-739.htm> címen.

37 Az 1990–2004 közötti határon túli románokkal kapcsolatos román állami politika részletes elemzését lásd Kiss Ágnes: Románia határon túli románságpolitikája című tanulmányát. (Magyar Kisebbség, 2005/1–2. 298–353.)

38 Kiss Ágnes: i. m. 303.

Besszarábiában és Észak-Bukovinában), Magyarországon pedig 8–10 ezren. A többiek szerte az egész világon. A románokkal rokon nyelvű és eredetű vlachok a Balkánon élnek, számuk 100 ezertől 400 ezerig terjedhet. Ebből körülbelül 50 ezren élnek Albániában és 30 ezren Görögországban, de megtalálhatók Macedóniában, Bulgáriában és Szerbiában is. A románokkal szintén rokon népcsoportot az isztriai félszigeten élő isztrorománok alkotják.³⁹ A kommunizmus bukása után felerősödött a nemzeti öntudat, a román állam is több figyelmet szentel nekik. A határon túli román kisebbségek támogatása ezzel új lendületet kapott.

A román alkotmány 7. cikkelye leszögezi: „Az állam támogatja a kapcsolatok megőrzését a határon túli románokkal, és fellép azok etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának fejlesztése és kifejezhetősége érdekében, azon állam törvényeinek tiszteletben tartásával, amelynek állampolgárai”.⁴⁰

Román állami politika a kezdetektől napjainkig

A román állam már a 19. sz. végétől kedvezményesen adott román állampolgárságot a környező országok románjainak. Az 1991-es román állampolgársági törvény szerint a román állampolgárságot többek között repatriációval is meg lehet szerezni. A törvény 8. és 37. cikkelye értelmében „azon személyek, akik elvesztették román állampolgárságukat”, valamint leszármazottaik kérelmezés esetén visszanyerhetik azt, „még abban az esetben is, ha rendelkeznek más állampolgársággal, és állandó lakóhelyüket nem helyezik át Romániába”.⁴¹ Ezek szerint az egykori román állampolgároknak nem kell ahhoz Romániában élniük, hogy román állampolgárságot kapjanak. A törvényből legtöbbet a Moldovai Köztársaságban élő románok profitálnak. Tudomásunk szerint az ukrainai román közösségek tagjai is megtalálták a módját, hogy kijátsszák az ukrán törvénykezés kettős állampolgárságot tiltó rendelkezését.

A határon túli románok ügyeivel foglalkozó állami szervek köre, a többi jelentős határon túli kisebbséggel rendelkező országhoz hasonlóan, szinte folyamatosan bővült, illetve változott. A rendszerváltás után a Külügyminisztérium, a Tanügyminisztérium, a Művelődés- és Vallásügyi Minisztérium, valamint rövid ideig a Köztájékoztatási Minisztérium látta el az ezzel

39 Kiss: i. m. 302.

40 A <http://domino.kappa.ro/guvern/constitutia-e.html#a17> címen megtalálható a román alkotmány angol nyelvű fordítása.

41 Iordachi, Constantin: A nemzet újrarajzolt határai: A magyar „státustörvény” és Románia kettős állampolgárságra vonatkozó politikája a Moldovai Köztársaságban. *Magyar Kisebbség*, 2002/3. 128–149.

kapcsolatos feladatokat. Érdeemes megemlíteni, hogy a különböző hivatalok, főosztályok, illetve a minisztériumi szerveken kívül létrehozott három intézet („Eudoxiu Hurmuzachi” Központ, Országos Intézet a Román Száműzetés Emlékéért, és a Román Kulturális Alapítvány, 2003-tól Román Kulturális Intézet) egyikében sem jelent meg tartósan a határon túli román közösségek képviselője.⁴²

A 2001–2004-es kormányprogramban az eddigieknél is nagyobb hangsúlyt kapott a határon túli románokkal kapcsolatos politika. Idetartozott a román kisebbségek védelmének fontossága a bilaterális kapcsolatokban, valamint a nemzetközi szervezetek vonatkozásában. A támogatási eszközök eddigieknél jóval kikristályosodottabb formában jelennek meg a tan- és kulturális intézmények finanszírozásában, ösztöndíjprogramban, határmenti együttműködést előirányzó kezdeményezésekben, román állampolgárok határon túli román lakta területeken való beruházás-támogatásokban, valamint határon túli román média támogatásában.⁴³

Moldávia és a román kettős állampolgárság - egy kínos ügy

A határon túli románok ügyében a Moldovai Köztársaságban élő románok kettős állampolgársága a leginkább problémás. Az 1991-es román állampolgársági törvény lehetővé tette a kettős állampolgárságot, ezen belül a visszahonosítást tárgyaló *8. és 37. cikkely* a román állampolgárságukat elvesztők számára úgy is megengedi a román állampolgárság elnyerését, ha azok nem térnek és a jövőben sem szándékoznak visszatérni Románia területére.⁴⁴ Az 1994-es moldovai alkotmány *18. cikkelye* szerint azonban moldovai állampolgárok csak akkor lehetnek más állam polgárai, ha azt nemzetközi szerződés szabályozza.⁴⁵ Romániával viszont nem volt ilyen megállapodás, így a törvény alkalmazása tömeges törvénysértéseket vont maga után, tekintve, hogy becslések szerint 1991 és 2000 között 300 ezer moldovai román igé-

42 Kiss: i. m. 317.

43 Kiss: i. m. 308.

44 A román állampolgársági törvény eredeti szövege a http://www.coe.int/T/E/LegalAffairs/Legal_co-operation/Foreigners_and_citizens/Nationality/Documents/National_legislation/Romania-citizenship.pdf címen elérhető.

45 A moldovai alkotmány angol fordítása a <http://xiv.parlament.md/en/legalfoundation/constitution/t1> címen található. A 2000. évi moldovai állampolgársági törvény IV., Kettős állampolgárságot szabályozó fejezete, már megengedi a kettős állampolgárságot, de Moldávia területén csak a moldovai állampolgárságot ismeri el. Az új moldovai állampolgársági törvény angol fordítása a http://www.coe.int/T/E/LegalAffairs/Legal_co-operation/Foreigners_and_citizens/Nationality/Documents/National_legislation/Moldova-Law%20on%20Citizenship%202003.pdf címen érhető el.

nyelte a román állampolgárságot. Az egyoldalúan alkalmazott törvény így feszültség forrása lett a két ország között.⁴⁶ A legtöbben azután igényelték a román állampolgárságot, hogy Romániát meghívták az EU csatlakozási tárgyalásokra (1999), majd még többen, amikortól román útlevelel vízummentesen lehetett az Európai Unióba utazni (2006). A moldovai nem románbarát erők azonban észrevették a ki nem mondott intenciót, ami már az 1991-es állampolgársági törvényt is motiválta: Románia ezzel a moldovai románokat akarta integrálni politikai és gazdasági értelemben is úgy, hogy egyszer majd felvetődhessen a két ország egyesítésének lehetősége. Az integrációnak azonban nemcsak az állampolgársági törvény, hanem számos más eszköze is akadt, úgy mint: külön oktatási program a moldovai diákok számára, vízum- és útlevelemmentes utazás, a gazdasági és kulturális integráció finanszírozására létrehozott pénzalap (1993. évi 36. törvény). Ezt a célt szolgálja még a 2001. március 8-án 288. számú kormányhatározattal életre keltett *Románia és a Moldovai Köztársaság Kapcsolatainak Minisztériumközi Bizottsága*, amelybe majdnem mindegyik minisztérium egy államtitkár-tagot delegál. Ezenkívül a miniszterelnök rendelkezik egy pénzalap fölött, amit a román nyelv napjának megünneplésére, egyházi épületek felújítására, román nyelvű kulturális rendezvények finanszírozására, ösztöndíjak adományozására fordítanak – mindezt a Moldovai Köztársaság területén. Románia számos országgal kötött kisebbségvédelmi tételeket is tartalmazó alapszerződést, úgy mint Magyarországgal, Ukrajnával, Szlovákiával, Belorussziával, Lengyelországgal, Macedóniával, Horvátországgal, Szerbia-Montenegróval, Németországgal, Grúziával, Csehországgal és Albániával.⁴⁷

A román státustörvény

Az 1998. évi 150. törvény a nagyvilág román közösségeinek nyújtott támogatásról szól. Ehhez is tartozik egy pénzalap, melynek nagyságát a költségvetési törvény állapítja meg évről évre. Ez felhasználható román nyelvű iskolák, oktatási, kulturális, művészeti tevékenység és fiatalok támogatására, különleges esetben egészségügyi ellátásra. Ezt a törvény által létrehozott *Nagyvilág Román Közösségeinek Támogatását Célzó Minisztériumközi Tanács* koordinálja. (3 cikkely). Megalakult még a Nemzeti Nevelésügyi Minisztérium alá rendelt *Eudoxiou Hurmuzachi Központ*.⁴⁸ Ennek legfontosabb feladatai:

---

46 Iordachi: i. m.

47 Vogel: i. m. 271.

48 Kántor Zoltán: Románia és a határain kívül élő románok. In: Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): i. m.

1. tehetséges román fiatalok kiválasztása, hogy román egyetemeken tanulhassanak;
2. hiányos romántudás esetén nyelvi felkészítés (amíg Romániában tanulnak, ingyenes kollégiumi elhelyezésben részesülnek);
3. külföldi román oktatók továbbképzése;
4. tudományos kutatás végzése a központ számára külföldi románok segítségével, a külügyminisztérium segítségével igénybe véve;
5. regionális oktatási, nevelési együttműködés szervezése.

A román külügyminisztérium illetékes szerve ennek értelmében a Román Közösségek Főigazgatósága, amely határon túli román kisebbségek, valamint az észak-amerikai és a nyugat-európai diaszpórákkal kapcsolatos ügyeket koordinálja.

A törvény érdekessége, hogy nem rendelkezik a külhoni románok részére kibocsátott igazolványokról. A törvény címzettjei a román közösségek és nem az egyének, ilyen értelemben nem egyéni, hanem kollektív jogokat biztosít.⁴⁹

A 2001. szeptember 6-i kormányhatározat értelmében a *Nagyvilág Román Közösségeinek Támogatását Célzó Minisztériumközi Tanács* elnöke a miniszterelnök.⁵⁰

2.1.7. Lengyelország és a határon túli lengyelek

Lengyelek a nagyvilágban

Lengyelország etnikailag majdnem homogén, és Kelet-Közép-Európában nekik van a legnagyobb kisebbségük a határaikon kívül. Ennek oka egyrészt a határmódosítások, másrészt a gazdasági válságok és a második világháború utáni kommunista diktatúra kiépülése volt.⁵¹ Az emigráció, mondhatni, hozzátartozik a lengyel identitáshoz, hiszen az ország felosztása és a lengyel felkelések leverése után százezres nagyságrendben emigráltak lengyelek a nyugati országokba, sőt, az első világháborút követően több mint száz éves széttagoltságából újra feltámadó Lengyelország világra jöttét is a lengyel emigrációs kormánynak, a lengyel emigráció lobbijának köszönheti. Lengyelországnak jelenleg 38,6 millió lakosa van, a világon pedig 54,6 millió lengyel él.⁵² Nyugat-Európában, Kanadában, az Amerikai Egyesült Államokban többmillió a lengyel emigránsok száma. Sok lengyel került a volt

49 A törvény magyar fordítása a <http://www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu> címen, a státustörvények menüpont alatt elérhető.

50 Vogel: i. m. 270.

51 Halász Iván: A külhoni lengyelek és Lengyelország „diaszpóra politikája”. *Regio* 2003/4. 120–141.

52 Uo.

Szovjetunió területére, amikor Lengyelországot „nyugatra tolták” a második világháború után.⁵³ Az utolsó szovjet népszámlálás 1989-ben 1,26 millió lengyelt talált a Szovjetunió területén.⁵⁴ Jelenleg Belorussziában 418 ezer, Litvániában 258 ezer, Ukrajnában 220 ezer lengyel él. A lengyel diaszpórára a köznyelvben a „Polónia” kifejezés honosodott meg.⁵⁵

Alkotmány és nemzeti identitás

Az 1997-es alkotmány 6. cikkelye szerint: „A Lengyel Köztársaság támogatást nyújt a külföldön élő lengyeleknek, hogy fenntartsák kapcsolatukat a nemzeti kulturális örökségükkel”. Beindult a műholdas *TV Polonia*, ami a Duna TV-hez hasonlóan elsősorban a diaszpóra identitásának megőrzését, a határokon átívelő kulturális kapcsolatok fenntartását szolgálja.

Érdekes, hogy az 1997-es alkotmány a 4. cikk első bekezdésében a hatalom forrásaként a nemzetet nevezi meg. A nemzet definíciója pedig a preambulumban található, ami szerint a „*a lengyel nemzet - a köztársaság minden állampolgára*”. Ez a felfogás nagyon hasonlít az 1848-as magyar törvényekben kiütköző liberális nemzetfelfogásra, és persze az azt ihlető, mai napig érvényesülő francia, államközpontú nemzetfelfogásra. A 6. cikkely és általában a lengyel törvényi rendelkezések azonban a lengyelség kultúrnemzetként való felfogásáról adnak tanúbizonyságot, ami viszont már a német felfogást tükrözi. Ha belegondolunk, ez érthető is, hiszen a lengyel államiság hiánya éppen a nacionalizmus fénykorára esett, és a világ lengyeljei csak a kulturális nyelvi közösségre alapozhattak. Arday Lajos „Nemzeti identitás, nemzeti mozgalmak” című előadássorozatán elhangzott, hogy a lengyel identitás meghatározó eleme a nyelv mellett a katolicizmus, ami nemcsak a lengyel diaszpóra egyik legfontosabb összetartó pillére, hanem az államiság hiányakor az asszimilációnak „megállj”-t parancsoló és azt ellenkező irányban fordító tényezője is volt. A lengyel alkotmány és törvényi szabályozás tehát ilyen értelemben ellentmondásos, azonban ez az ellentmondás eddig még nem okozott gondot a határon túli lengyelekkel való kapcsolattartásban.⁵⁶

Repatriáció

A repatriáció kérdésében a lengyel politikai élet nem egységes. Már az 1962. évi állampolgársági törvény is ismeri a repatriáció fogalmát, ennek akkor három feltétele volt:

---

53 Vogel: i. m. 266.

54 Brunner, Georg: *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995. 78.

55 Halász: i. m.

56 Halász: i. m. 126.

1. lengyel nemzetiség vagy származás
2. „azért jön, hogy ott is maradjon”
3. engedélyt kellett kapni az illetékes államigazgatási szervtől.

A nemzetiség igazolását a „szokásos módon” ellenőrizték, bár ez nem volt külön specifikálva a törvényben. Ezt a lengyel nyelvhez és kultúrához való kapcsolódás különböző dimenzióiban vizsgálták a hatóságok.

A repatriációs vízummal rendelkezők automatikusan állampolgárságot kapnak a lengyel határ átlépését követően. A törvény szerint (2000. évi 1118 tv.) „...a Lengyel Állam kötelessége lehetővé tenni a repatriálást azon lengyelek számára, akik Keleten rekedtek, különösen pedig a volt Szovjetunió ázsiai területein, és a deportálás, száműzetés vagy más nemzeti és politikai jellegű üldözések következtében soha nem telepedhettek le Lengyelországban”. Utazási költségeiket megtérítik, ingyen nyelvi és beilleszkedési kurzusokon vehetnek részt. A Népköztársaság idején száműzöttek, emigránsok is ugyanígy visszakaphatják állampolgárságukat. Ez a törvény már specifikálja az országokat, nem minden volt szovjet tagköztársaságból betelepülni szándékozóra vonatkozik. Ezen országok: Örményország, Azerbajdzsán, Grúzia, Kazahsztán, Kirgízia, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán, valamint Oroszország ázsiai területei. Tehát a szórvány és nem a szomszédos országok (pl. Ukrajna, Litvánia és Belaruszia tömbökben lakó lengyelségét) célozza meg. Az ok, hogy ezekben az egykori szovjet tagköztársaságokban a lengyeleket súlyos diszkriminációk érték és érik mind gazdasági, mind szociális, mind politikai értelemben. Lengyelországnak több haszna van abból, ha hazahozza őket, mintha jelenlegi lakóhelyükön asszimilálnának, és elvesznének a lengyel nemzet számára. A szomszédos országokban viszont a lengyel közösségek mérete elég nagy, az anyaország közelsége pedig lehetővé teszi, hogy fenntartsák nemzeti identitásukat. A törvény a lengyel nemzetiséghez tartozásra és a lengyel származásra is igyekszik pontos meghatározást adni. A származást illetően a repatriácót igénylő személy legalább egy szülőjének, nagyszüleinek, vagy két dédszüülőjének kell lengyel nemzetiségűnek lennie. Ugyanez érvényes, ha a fent említett személyek valaha lengyel állampolgárok voltak. Ezt igazolhatják a lengyel államigazgatás vagy egyházi hatóságok, esetleg a volt Szovjetunió által kibocsátott hivatalos okiratokkal. Hogy ez pontosan milyen iratokat jelent, nincs meghatározva, csupán néhány példát soroltak fel, úgy mint: személyazonosságot igazoló okiratok, anyakönyvi kivonatok, lengyel hadsereg katonakönyve stb.⁵⁷ A törvény kizárja azokat, akik a kommunista diktatúra idején önszántukból repatriáltak Lengyelországból a Szovjetunióba, akik a Lengyel Köztársaság

⁵⁷ Halász: i. m. 128–129.

érdekei ellen vétettek, valamint akik emberi jogokat sértettek. Ez utóbbit nem definiálja pontosan.⁵⁸

Határon túli lengyelek ügyeivel foglalkozó intézmények - ma

Jelenleg a határon túli lengyelekkel hivatalosan a Szejm Határon Túli Lengyelek Bizottsága, a Szenátus Emigráció és Külhoni Lengyelek Bizottsága foglalkozik. De persze a Külügyminisztérium, a Belügyminisztérium, valamint a Kulturális Minisztérium is foglalkozik a kérdéssel, az utóbbinak külön szekciója is van erre a célra.⁵⁹ A határon túli lengyelek szempontjából azonban talán fontosabbak a különböző társadalmi szervezetek és alapítványok, melyeket a kormányzat támogat. Hely híján nincs mód arra, hogy minden ilyen szervezet működésére kitérjünk, elég ha a két legfontosabbat, a *Wspolnota Polska* egyesületet, valamint a *Fundacja Pomoc Polakam na Wschodzie* („Segítség a Keleten élő Lengyeleknek”) alapítványt említjük.⁶⁰

A lengyel státustörvény

A lengyel státustörvény megalkotására 1999 óta vártak a határon túli lengyelek. 2007. szeptember 22-én a lengyel elnök aláírta a hányatott sorsú törvénytervezetet,⁶¹ amely előreláthatólag 2008. márciusától lép majd életbe⁶².

Eszerint lengyel kártyát igényelhetnének azok, akik lengyel nemzetiségűek vagy egykoron lengyel állampolgárok voltak, illetve az ő leszármazottaik, kivéve, ha lengyel állampolgárságukat 1944–1957 között bilaterális egyezmények alapján veszítették el. A kérelmezőnek amellet, hogy a lengyel nemzethez tartozónak vallja magát, legalább alapfokú szinten ismernie kell a lengyel nyelvet, illetve anyanyelvének kell elismernie azt, valamint ismernie és ápolnia kell a lengyel hagyományokat. További fontos feltétel, hogy a törvény hatálya kizárólag a volt szovjet tagállamok állampolgáraitra terjed ki.

A jogosultságot az alábbiak alapján lehet igazolni:

- határon túli lengyel szervezetek által kibocsátott írásos dokumentummal, amelyben igazolják, hogy az utóbbi három évben aktívan részt vett lengyel kulturális-nyelvi rendezvényeken, vagy a helyi lengyel közösség életében;
- lengyel származást igazoló okiratokkal (anyakönyvi kivonat, katonakönyv, iskolai bizonyítvány, deportálást igazoló okirat stb.).

58 Halász: i. m. 129.

59 Halász: i. m. 132.

60 Uo.

61 <http://www.president.pl/x.node?id=2011993&eventId=13527872>

62 <http://www.day.kiev.ua/193904/>

A lengyel kártya tulajdonosai a következő kedvezményekben részesülhetnek Lengyelország területén:

- ingyenes, hosszúlejárátú lengyel nemzeti vízumot kaphatnak;
- a lengyel állampolgárokkal azonos feltételek mellett vállalhatnak munkát, illetve folytathatnak üzleti tevékenységet;
- a lengyel állampolgárokkal azonos feltételek mellett nyerhetnek felvételt lengyel oktatási intézményekbe, illetve részesülhetnek ugyanazokban az ösztöndíjakban, szociális támogatásban, amiben lengyel állampolgárságú társaik;
- sürgős esetekben ingyenes egészségügyi ellátásban részesülhetnek;
- a Lengyel Államvasutak járatain 37%-os kedvezménnyel utazhatnak, valamint az állami múzeumokat ingyen látogathatják;
- soron kívül igényelhetik a határon túli lengyeleknek járó támogatásokat.

Az okmányt a kérelmező lakhelye szerinti illetékes konzulátus bocsátja ki, érvényessége 10 évre szól majd⁶³. Mindez Lengyelország uniós csatlakozása után elsősorban az Ukrajnában és Belorussziában élő lengyelek életét könnyíti majd meg, ha azok nem kívánnak végleg áttelepülni Lengyelországba, az anyaországgal mégis szeretnék kapcsolataikat ápolni.⁶⁴ Fontos megjegyezni, hogy az eredeti 1999-es törvényjavaslat még hivatkozott az 1997-es szlovák „státustörvényre”, és valóban sokban hasonlított is ahhoz, tekintve, hogy a most elfogadott törvényjavaslattal megegyezően az is Lengyelország területén nyújtott volna kedvezményt a határon túli lengyelek számára.

2.2. Ahol a külhoniak védelme elsősorban a nemzeti szállásterületet elhagyó diaszpórával való kapcsolattartást jelenti

2.2.1. „Szeretlek is meg nem is” – Görögország és a határon túli görögök

Görögország sajátosan kezeli határon túli kisebbségeit. Földrajzi helyzettől függően más-más sorsot szán nekik. Az anyaország fő célkitűzéseinek ellenállók pedig súlyos diszkriminációval találják szemben magukat. Valójában Görögországnak az előző alfejezetben is jogos helye lenne, az ok, amiért mégis itt szerepel, a görög kormányok attitűdje és segítőkészsége a diaszpóra irányában, ami a környező országok görögjeire nézve hiányzik.

63 <http://www.poland.gov.pl/files/banery/KPRosja.pdf>

64 Vogel: i. m. 260.

Ki homoghenis és ki nem?

A görög törvények a határon túl élő görögöket „homoghenis”-ként aposztrofálják. A homoghenis szó görög származású, nem görög állampolgárt jelöl, aki egy más országban az ott élő görög kisebbség és egyben a görög nemzet („genos”) tagja. A homoghenis státus mögött rejlő alapszabály, hogy az illető a görögök leszármazottja, de egyben „görög nemzeti tudattal” is rendelkezik. Ez a görög nemzettel fennálló kapcsolatot jelent a közös nyelv, közös vallás és közös tradíciók alapján. A homoghenis kategóriába való tartozásnak így nemcsak a vér szerinti leszármazás, hanem a fent említett nemzeti érzés is determináló tényezője lehet. Az állami szervek ennek megítélésénél felváltva használják a kétféle szemléletmódot attól függően, hogy az adott személy melyik ország állampolgára.

Görögök a nagyvilágban

Évszázadokon keresztül éltek görögök a szomszédos országokban. A görög kormányok mindig is „külföldön szenvedni kényszerülő görög testvéreként” állították be ezeket az embereket. Ez többé-kevésbé meg is felelt az igazságnak.

A kilencvenes évektől azonban megváltoztak a dolgok. A „testvérek” elkezdtek Görögországba költözni; jelenlétük a görög társadalomban mindennappossá vált, a görög államnak pedig észre kellett vennie, hogy ezek az emberek törődést és kinyilvánított állami politikát igényelnek. 1983-ban a görög kormány ugyan a Külügyminisztériumon belül létrehozta a Határon Túli Görögök Titkárságát, ami a görög emigrációval és a kilencvenes évektől a bevándorlással kapcsolatos ügyeket is hivatott intézni, de ez akkoriban igen kis hatékonysággal működött. Manapság fő tevékenységük a repatriáció és a különböző, határon túli görögöknek nyújtott támogatások koordinációja.⁶⁵

A II. világháború után nagyobb görög közösségek a következő országokban éltek:

- Törökország: Isztambul, Imvrosz és Tenedosz;
- Dél-Albánia;
- a volt Szovjetunió és a keleti blokk országainak görögjei: a pontoszi görögök⁶⁶ és a politikai menekültek;
- kisebb csoportok – leginkább Egyiptomban.

A görög kisebbségeket (Albániában és Törökországban) nyomásgyakorlásra használták fel a görög kormányok. Egykoron vagy jelenleg is vitatott hovatartozású területeken éltek, mint pl. dél-albániaiak, akiket észak-epirusziaknak is szokás nevezni.

65 <http://www.ggae.gr/default.en.asp>.

66 A pontoszi görögök a XX. század elején menekültek el a mai Észak-Törökország területéről, legtöbben közülük a volt Szovjetunió területein telepedtek le. (<http://www.hr-action.org/pontos/HCNSW.html>)

Kettős mérce, avagy „amit szabad Zeusznak...?”

Területtől függően a görög állam különböző külpolitikát folytatott az adott kisebbségekkel kapcsolatosan:

- A vasfüggöny által lezárt országokból – a kommunistaellenes propaganda részeként – könnyített honosítási eljárással támogatta a bevándorlást. A nyolcvanas évek végén a kommunista rezsimek bukása után már a polgárháború idején politikai okokból emigráltak visszatértét is engedélyezte, a II. világháború idején kifejtett antifasiszta tevékenységük jutalmazásaképpen. (A 10684/82-83-as miniszteri rendelet értelmében házastársaikkal és gyermekeikkel egyetemben kedvezményesen megkapták a görög állampolgárságot.)

- A dél-albániai és törökországi görögök esetében már-már büntetendő cselekménynek tartotta a visszaköltözést, ugyanis ezek az emberek egyrészt a területi követelések alapjául szolgáltak, másrészt pedig hivatkozási alapot nyújtottak a kelet-trákiai muszlim közösségekkel szembeni esetlegesen keményebb fellépésre.

Manapság a görög állam hasonlóképpen, kétféle mércével méri homogenitáshoz tartozókat:

- A volt szovjet utóállamokból és a keleti-blokk országaiból továbbra is szorgalmazza az áttelepülést, a honosítás során nagymértékben elősegíti társadalmi integrációjukat különböző lakásprogramokkal, kedvezményes hitelek nyújtásával, egészségügyi és szociális ellátással és jogi segítségnyújtással. A görög állampolgárságot és azzal járó jogokat azon személyek is megkapják, akik még nem is települtek át, tehát egy idegen állam területén élnek.

- Az albániai bevándorlók letelepedése továbbra is erős ellenállásba ütközik. Az államnak nincs semmiféle pozitívumot megfogalmazó programja az ő integrálásukra. Úgy tekintenek rájuk, mint bevándorlókra, akik nem teljesítették hazafias kötelességüket, mert elvándoroltak a vitatott hovatartozású területről.

- Az isztambuli görögök esetében már nincs szó sem pozitív, sem negatív diszkriminációról, mert többségük áttelepült az 1965-ös erőszakhullám után, amikor is szinte mindenüket elvesztették, de a görög állam nem nyújtott nekik semmiféle segítséget. Miltos Pavlou szerint nem járt nekik jutalom az ősi görög Konstantinápoly elhagyásáért.⁶⁷

67 A fejezet eddigi része Miltos Pavlou Greek State Policy from „Irredentism” to „Home-Coming / Immigration”: The Case of Two Repatriated Kin-Minority Groups című tanulmánya alapján készült. Lásd: Pavlou, Miltos: Greek State Policy from „Irredentism” to „Home-Coming / Immigration”: The Case of Two Repatriated Kin-Minority Groups. In European Commission for Democracy through Law: *The protection of minorities by their kin-state*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002, 195–207.

A hivatalos statisztikák szerint a kommunizmus bukásától napjainkig 160 ezer pontoszi és albániai görög telepedett le Görögországban, legtöbbször Észak-Görögországban.⁶⁸

Az albániai és pontoszi görögökkel kapcsolatos politika a törvényalkotásban is megmutatkozik. A 4000/3/10/1998-as törvényerejű miniszteri rendelet a görög származású albán állampolgárok tartózkodásával és munkavállalásával kapcsolatos jogainak előfeltételeiről és az azt szabályozó eljárásról szól.

A preambulum szerint a rendelet célja, hogy a görög állampolgárokkal egyenlő feltételeket teremtsen az albán származású görög állampolgároknak a görög munkaerőpiacon. A Görögország területén tartózkodó albán származású görög állampolgárok speciális homogénis azonosító kártyát kapnak, amit az idegenrendészet állít ki, és három évig érvényes. A hozzátartozók (férj, feleség, gyermekek) számára ugyanilyen igazolvány adandó, amennyiben a rokonságot hivatalos okiratokkal igazolni tudják.

A megkülönböztetést az is jelzi, hogy az albániai görögök bevándorlásában a rendőrség illetékes, a pontosziak ügyeit pedig a regionális bizottságok intézik. Ami még súlyosabb, hogy bár az albániai görögök is kapnak homogénis kártyát, az Albániából érkező homogénis státussal rendelkező személyek ingyenes egészségügyi és kórházi ellátását szabályozó törvényerejű miniszteri rendelet értelmében az ingyenes ellátás csak „a görög vagy más állami hatóságok által görög származást igazoló okirattal” vehető igénybe. A pontoszi görögök esetében elegendő a homogénis kártya felmutatása.⁶⁹

Miltos Pavlou szerint a hétköznapi életben az albániai görögöket egyszerűen albán bevándorlónak aposztrofálják, a munkaerőpiacon pedig kiszipolyozzák: a legkevesebb képzettséget igénylő és legalacsonyabb bért biztosító munkákat kapják.

Az ombudsman 2910/2001-es bevándorlási törvényt módosító törvényt kommentáló 2001-es jelentése:

a) A rendelkezés a görög állampolgárság megszerzését a pontosziak esetében akkor is lehetővé teszi, ha nem tartózkodnak Görögországban.

b) A pontosziak számára a homogénis kártya beszerzése után szinte automatikus módon lehetővé válik a görög állampolgárság megszerzése, míg az albániai görögöknek ugyanabban az eljárásban kell részt venniük, mint bármely más külföldinek, aki görög állampolgárságot szeretne, beleértve az 1467 eurós illeték kifizetését is.⁷⁰

68 Miltos Pavlou szerint egész pontosan 74%-uk.

69 Pavlou: i. m. 202–203.

70 Az idézett törvények és az ombudsman ajánlásának angol nyelvű szövege megtalálható a European Commission for Democracy through Law: *The protection of minorities by their kin-state* című kötetben.

2.2.2. Albánia és a határon túli albánok

Albánia ugyan nem rendelkezik állami szintű szabályozással a határon túli albánokkal kapcsolatban, azonban a balkánon élő albánság sajátosság helyzetéből adódóan mégis érdemes néhány szót ejteni a kérdésről.

Az 1998-as albán alkotmány 8. cikkelye kimondja:

(1) „Az Albán Köztársaság védi azon albánok nemzeti jogait, akik a Köztársaság határain kívül élnek”

(2) „Az Albán Köztársaság védi a külföldön tartósan vagy ideiglenesen tartózkodó állampolgárok jogait.”

(3) „Albán Köztársaság segítséget nyújt a külföldön élő és dolgozó albánoknak, hogy megőrizhessék a nemzeti kulturális örökséggel fenntartott kapcsolataikat.”⁷¹

Tehát csak a második bekezdés beszél konkrétan albán állampolgárokról, a másik kettő egyértelműen a határon túli albánokra is vonatkozik.

Néhány szó Albániáról

Albánia lakossága jelenleg kb. 3,5 millió fő. Ez a világon élő összes albán kb. 60 %-át teszi ki. A határon túli albánok döntő többsége az Albániával határos államok területén él, ennek oka az I. világháború után az etnikai viszonyokat teljesen figyelmen kívül hagyó határok meghúzása. A térségben legnagyobb számban Koszovóban élnek albánok, ahol számuk ma 1,9–2 millióra tehető.

Érdekérvényesítés - albán módra

Koszovó függetlenségéért, az ottani albánok jogaiért, illetve a terület Albániához csatolásáért a kommunista rezsim bukása után változó intenzitással lobbiztak. 1989-ben az akkor még kommunista Albánia elnöke, Ramiz Alia például az ENSZ közgyűlés előtti felszólalásával hívta fel a koszovói helyzetre a világ közvéleményének figyelmét. Ez a vonal Sali Berisha 1992-es kormányalakításával folytatódott, aki még az állampolgársági törvényt is újrafogalmazta: innentől a világon élő összes albán megkaphatta az állampolgárságot és vele együtt az albán útlevelet.⁷²

71 Az albán alkotmány angol fordítása a <http://www.ipls.org/services/constitution/const98/cp1.html> címen megtalálható.

72 Az 1998-as állampolgársági törvényből már kivették ezt a módosítást, az albán nemzetiség csupán annyi derogációt jelent a nem albán nemzetiségűekkel szemben, hogy nem öt, hanem csak három évig kell az ország területén folyamatosan tartózkodni. A törvény elérhető a [@itizenship.html](http://www.law.nyu.edu/eecr/bycountryrefs/albania) címen.

2.2.3. Bulgária és a határon túli bolgárok

Bolgárok határon innen és túl

Bulgária lakossága 7,5 millió fő. Bulgária határain kívül 4 millió bolgár él, ebből két millió tekinthető őshonosnak, hiszen önszántukon kívül, a 19–20. századi határváltozások következtében kerültek az ország határain kívülre. De sok bolgár a leverett forradalmak, vagy az Oszmán és Orosz Birodalom közötti háborúskodás, esetleg gazdasági okok miatt hagyta el az országot. Ezek között ott vannak a „macedónná”, „szláv nyelvet beszélő görögökké”, „dobrudzsaiakká”, „gagaúzokká” lett bolgárok is. Valery Radolov és Rayna Mandjukova szerint az idők során sok bolgár közösség volt kiteve a többségi nemzet elnyomásának, a bolgár állam pedig a két világháború között a nacionalizmus kérdéseként, a kommunista uralom alatt pedig osztályproblémaként kezelte a határon túli kisebbségek ügyét. Bulgária demokratikus átalakulása után sok civil kezdeményezés indult, köztük a Bánáti Bolgárok Uniója, a Nyugati Határon Túli Kerületek Uniója, amelyek a határon túli bolgárok kérdését jelenítették meg, ezek azonban feledésbe merültek. Mások, mint a Besszarábiai és Tauruszi Bolgárok Szövetsége, az Albániai Bolgárok Szövetsége, valamint a 2001-ben alapított Bolgár Konföderáció és a 2002-ben alapított Bolgárok Világszövetsége nagy népszerűségnek örvendenek, és jó hatásfokkal működnek.⁷³

Az állam és a kormányzat részéről az 1992-es év tekinthető mérföldkőnek. A 180/18.09.1992-es miniszteri rendelet létrehozta a Határon Túli Bolgárok Hivatalát, a 25010.12.1992-es rendelet pedig elfogadta annak működési szabályzatát.⁷⁴

A bolgár státustörvény

2000. március 29-én a bolgár parlament elfogadta a Határon Túli Bolgárokról szóló törvényt, amely a határon túl élő bolgár honfitársak státusát és Bulgáriával való kapcsolatát, valamint jogi viszonyait szabályozza.

A bolgár státustörvény a bolgár eredet igazolásakor nem olyan szigorú, mint a szlovák: egyetlen bolgár származású szülő is elegendő a határon túli bolgár státus elnyeréséhez, aminek egyébként ezenkívül még két kritériuma van: „1. érezze magát bolgárnak 2. tartózkodjon ideiglenesen vagy állandóan egy másik államban” (2. cikkely). Érdekes, hogy a törvény nem tesz kü-

73 Radolov, Valery - Mandjukova, Rayna: Bulgarians Abroad and the Law of the Republic of Bulgaria. *The protection of minorities by their kin-state*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002, 289–293. 289–290.

74 Radolov-Mandjukova: i. m. 291.

lönbséget a külföldön tartózkodó bolgár és nem bolgár állampolgárok között. A hangsúly azon van, hogy hol él az illető, és nem azon, hogy milyen állampolgár. A bolgár eredetet igazolhatják:

1. „bolgár vagy külföldi állami hatóságok;
2. a bolgár állam által elismert határon túli bolgár szervezetek;
3. a bolgár görög-keleti egyház” (3. cikkely, 1. szakasz).

A törvény támogatást ígér az olyan határon túli bolgár szervezeteknek, amelyek tevékenységének célja a bolgár kulturális nyelvi és vallási hagyományok megőrzése és fejlesztése.

A második fejezet a határon túli bolgárok jogaival foglalkozik. A 6. cikkely 2. szakasza értelmében Bulgária területén való tartózkodás esetén a nem bolgár állampolgárok⁷⁵ adókedvezményben részesülnek.

A 7. cikkely a munkavállalás során ígér könnyítéseket a határon túli bolgároknak, a 8. cikkely 1. szakasza pedig az üzleti életben gyakorlatilag a bolgár állampolgárokkal egyenlő jogokat biztosít nekik a privatizációban való részvételtől az örökösödésen át a befektetésekig, kivéve a földvásárlást. Racionális szemmel nézve a dolgot ez a kivétel érthető, hiszen a legtöbb balkáni ország nem nézi jó szemmel, ha a földek idegen államok polgárainak tulajdonába kerülnek. Ebben az esetben azonban, a dolgok emocionális oldalát tekintve, jogosan merülhet fel a kérdés: ha a bolgár állam a határon túli bolgárokat a bolgár nemzet részének tekinti, a föld nem kerül „idegen kézbe”, és akkor mi lehet az oka ennek a diszkriminációnak?

A 9. cikkely értelmében a határon túli bolgárok térítésmentesen tanulhatnak az alap- és középfokú állami iskolákban, csakúgy, mint a bolgár állampolgárok. De facto ez már a törvény életbe lépte előtt megvalósult, több száz besszarábiai fiatal érettségizett már le bulgáriai középiskolákban, és soha nem kezelték őket idegenekként.⁷⁶

A 11. cikkely és 12. cikkely példalózó, de nem taxatív módon felsorolja a határon túli bolgároknak nyújtott oktatási támogatás lehetséges módozatait, és a tankönyvek exportját vámmentessé teszi.

A 13. cikkely különösen is érdekes, ugyanis az összes általunk vizsgált státustörvénytől eltérően explicit módon elismeri, hogy „a görög-keleti hit a bolgárok hagyományos vallása, és mint olyan, a bolgár nemzeti öntudat védelmezője”, és ennek megfelelően a bolgár állam „támogatja a külföldi tevékenységét a nemzeti és szellemi értékek megerősítése céljából” (1. szakasz). Ezzel a törvény ki is zárja a római katolikus vagy muszlim vallású bolgárok

⁷⁵ Itt már implicit módon belekerült a törvénybe a bolgár és nem bolgár állampolgárok szétválasztása.

⁷⁶ Radolov-Mandjukova: i. m. 292.

ilyetén támogatását, hiszen a fentiek szerint ezek az egyházak nem érdekeltek a „bolgár nemzeti öntudat” megőrzésében. Ez a lépés érthető lenne akkor, ha a környező országok lakosainak vallása döntően nem görögkeleti lenne, mert akkor a görögkeleti kereszténység kizárólag a bolgár nemzeti egyházat jelentené a térségben. A törvény nyilvánvalóan a bolgár nemzeti identitás megőrzését a bolgárok asszimilációjának mérséklését hivatott elősegíteni, de szomszédos, jelentősebb bolgár kisebbséggel rendelkező országok mindegyikében a többségi nemzethez tartozók legnagyobb része szintén a görögkeleti egyházhoz tartozónak vallja magát, így az ortodox egyház kizárólagos támogatása nem biztos, hogy teljes mértékben célravezető döntés.

A 3. fejezet a határon túli bolgárok letelepedéséről szól, az ő esetükben is letelepedési engedély megszerzéséhez köti a bolgár állampolgárság igénylését, de a rászoruló bolgárok számára a bolgár állam 3 évre ingyenes lakhatást, illetve kedvezményes lakáshitelt biztosít.

A 4. fejezet a Határon Túli Bolgárok Nemzeti Tanácsával kapcsolatos rendelkezéseket tárgyalja. A *17. cikkely 1. szakasza* értelmében „a Nemzeti Tanács szervezési, koordinációs és reprezentációs funkciókkal ellátott állami intézmény, ami a bolgár nemzeti érdekeket és a határon túli bolgárok érdekeit figyelembe véve fejti ki tevékenységét”. Érdekes, hogy a törvény kettéválasztja a nemzeti érdeket a határon túli bolgárok érdekeitől. Ezek szerint a törvényalkotók elképzelhetőnek tartanak olyan eseteket, amikor a határon túli közösségek és az anyaország érdekei nem esnek egybe. Mindenesetre a szöveg bölcs előrelátásról tanúskodik, hiszen ilyen esetekre volt már precedens, nemcsak a Balkánon, hanem Kelet-Közép-Európában is.

A bolgár állampolgársági törvény

Már az 1991-es bolgár alkotmány is könnyített eljárást irányzott elő a bolgár származású személyek állampolgárságát illetően.⁷⁷

A bolgár állampolgársági törvény értelmében a bolgár állampolgársággal nem rendelkező személyek felmentést kapnak az alábbi, az állampolgárság megszerzéséhez szükséges kritériumok alól:

- 5 éves letelepedési engedély,
- akkora jövedelemmel, ami bulgáriai tartózkodásához megfelelő fedezetet biztosít,
- bolgár nyelvtudás,
- a másik állampolgárságnak, ha ilyen van, a bolgár állampolgárság megszerzésekor kötelező megszüntetése,

amennyiben megfelelnek a következő feltételek egyikének:

⁷⁷ Az 1991-es bolgár alkotmány a <http://www.online.bg/law/const/const0.htm> címen elérhető.

1. bolgár származásúak,
2. bolgár állampolgár fogadta őket örökbe,
3. egyik szülőjük bolgár állampolgár, vagy egykoron az volt.

Hasonló a helyzet a visszahonosítás esetében is, ahol a szokásos nemzetbiztonsági kockázati tényező mérlegelése után az igénylő büntetlen előéletén kívül a bolgár származású igénylőktől már nem követelik meg azt, amit a többiektől, akiknek 3 éves letelepedési engedéllyel kell rendelkezniük. Érdekes módon a 2001-es állampolgársági törvény záradékában a kedvezményes állampolgárság zálogaként felfogható „bolgár származás” ténye egyetlen bolgár szülő megléte esetén is megállapítható, itt nincs szükség arra, hogy az igénylő „bolgárnak érezze magát”, mint ahogyan az a határontúli bolgár státus eléréséhez elengedhetetlen. Azt kell mondanunk, hogy ennél liberálisabb állampolgársági törvényt a vizsgált államok között nemigen találunk, tekintve, hogy itt a görög, lengyel vagy német példától eltérően még a bevándorlók származási helye szerinti differenciálás sem valósul meg.⁷⁸

A külföldön élő bolgár állampolgárok lakóhelyükön szavazhatnak, szavazataikat a Bolgár Parlament 2005. április 7-i döntése értelmében egyenlően kell a 31 választási körzetben elosztani.⁷⁹

2.2.4. Ukrajna és a határon túli ukránok

Az Ukrán Köztársaság Alkotmányának 12. cikkelye kimondja:

*„Ukrajna támogatja az állam határain kívül élő ukránok nemzeti, kulturális és nyelvi szükségleteinek megvalósulását”*⁸⁰

Ukrajna esetében a kisebbségi kérdésnek több oldala is van. Nem csupán azért, mert Ukrajna területén kívül is jelentős számú ukrán él a világban, hanem azért is, mert Ukrajna maga is sokszínű országnak tekinthető nemzeti-etnikai tekintetben. Az 1989. évi szovjet népszámlálás alkalmával 11,35 milliónyian vallották magukat oroszoknak Ukrajnában. Tovább bonyolítják az amúgy sem egyszerű képletet a bizonytalan identitású vagy magukat ukránnak valló, de csak oroszul beszélő ukrán állampolgárok,⁸¹ akik

78 Mind a Határon Túli Bolgárokról szóló törvény mind a 2001-ben módosított bolgár állampolgársági törvény angol fordítása megtalálható a European Commission for Democracy through Law: *The protection of minorities by their kin-state* című kötetben.

79 http://www.online.bg/BOL_ENG.ASP?media=48&artdate=2005/4/8&artno=38&dMode=7.

80 Az ukrán alkotmány angol nyelvű fordítása a <http://www.rada.kiev.ua/const/conengl.htm> címen érhető el.

81 A 2001-es ukránai népszámlálás szerint a magukat ukrán nemzetiségűnek vallók 14,8 %-át, vagyis 5,6 millió főt tettek ki: <http://www.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/language/>.

nagyrészt a Keleti és Déli régiókban laknak. Ezenkívül 460 ezer román, 220 ezer lengyel és 152 ezer magyar is él a közel 50 milliós országban, és akkor még további jelentős népcsoportokról, mint például a krími tatárokról még nem is beszéltünk. Ukrajna határain kívül él az ukránság 19–45 százaléka. Ukrán becslések persze inkább a 45%-ot valószínűsítik.⁸²

Az ukrán emigráció azonban jóval nagyobb lélekszámú, mint a környező országok ukrán kisebbsége.⁸³ Az ukrán kivándorlás a 19. sz. második felében, illetve a szocializmus építéséből következő éhínségek és Sztálin személyes ukrángyűlölete miatt az 1920–30-as években tetőzött. Jelenleg a legnagyobb ukrán diaszpóra az Egyesült Államokban található, számuk itt 1,5 millióra tehető. A legjelentősebb és talán legszervezettebb ukrán közösség azonban nem itt, hanem Kanadában él, összesen 750 ezer fős. Torontóban van az Ukrán Világkongresszus székhelye.⁸⁴

Braziliában él még 50–100 ezer, illetve Nagy-Britanniában és Ausztráliában kb. 20–20 ezer ukrán nemzetiségű személy. Az ukrán kivándorlás az egykori Orosz Birodalom irányában is megtörtént. A már említett utolsó szovjet népszámlálás adatai szerint Közép-Oroszországban, Észak-Kaukázusban és Dél-Szibériában 6,8 millió ukrán élt.⁸⁵

A kisebbségi politikát eddig a környező országokkal kötött, kisebbségvédelmi cikkelyt is tartalmazó alapszerződések fedték le. A magyar státustörvényhez az ukrán állam pozitívan viszonyult, és hasonló törvényt dolgozott ki a határon túli ukránokkal való viszony szabályozására.

2003. novemberében az Ukrán Parlament (Verkhovina Rada) megszavazta a külföldön élő ukránokról szóló törvényt, amit Kucsma elnök megvétőzött. A törvény a külföldön élő ukrán származású, magukat ukránnak valló, de nem ukrán állampolgárságú személyek jogi státusát szabályozta volna, beleértve az úgynevezett „ukrán igazolvány” bevezetését.⁸⁶ Az eredeti törvénytervezet a Nemzeti Tanácsot jelölte meg a határon túli ukránok ügyeiben, így az igazolványok kiadásában is illetékes szervezetként. A tervezet szerint az ukrán igazolvány 10 évig lett volna érvényes.⁸⁷ Végül 2004. március 26-án,

82 Vogel: i. m. 292.

83 A Szlovákiában élő „ukránok” esetében meg kell jegyeznünk, hogy az itt élő rutén/ruszin népességet sem az ukrán, sem a szlovák állam nem ismeri el különálló nemzetnek. Ukrajna a ruszin nyelvet is csak az ukrán nyelv egy dialektusának tekinti. A helyzet kísértetiesen hasonlít a 19. sz. végén Oroszországban fellelhető állapotokra, amikor az ukrán nyelvet és nemzetet nem ismerték el önállóknak.

84 <http://www.ukrainianworldcongress.net/newsletters/2002,%20%236%20%2843%29/index.html>.

85 Vogel: i. m. 292.

86 <http://www.glavred.info/eng/index.php?news=106604310>.

87 <http://www.ukraine-embassy.co.il/english/news/index.php?text=8073>.

több módosítás után az elnök aláírta a törvényt. A jelenleg hatályos verzió szerint az igazolványok kiadását az ukrán külképviseletek intézik, a benyújtástól számított 90 napon belül el kell bíráltniuk a kérelem jogosságát.⁸⁸

2004. áprilisában az Ukrán Parlament megküldte a Velencei Bizottságnak véleményezésre az Ukrán Állami Kisebbségpolitikáról szóló törvénytervezetet. Dolgozatunk témája szempontjából a tervezet azért is érdekes, mert a határon túli ukránokra is találhatóak benne utalások. Említi őket a preambulum, majd az *1. cikkely* kimondja, hogy Ukrajna „*védi a határon túli ukránok jogait és érdekeit, elősegítvén anyanyelvük, kultúrájuk és nemzeti hagyományaik megőrzését és fejlesztését, valamint az anyaországgal fenntartott kapcsolataik erősítését a nemzetközi jog normáinak megfelelő módon*”. A *2. cikkely* értelmében pedig a törvény „*jogi keretet teremt a határon túli ukránok és az ukrán állam közötti együttműködés elősegítése érdekében*”.

Szintén rendkívül érdekes, hogy Velencei Bizottság a 2001-es magyar státustörvénnyel kapcsolatban felmerült aggályokhoz hasonló kommentárt fűzött az akkor még törvénytervezet szintjén álló szabályozáshoz. Kifogásolták a törvény hatálya alá eső személyek körének pontatlan meghatározását,⁸⁹ az oda nem illő részek szövegben való szerepeltetését,⁹⁰ valamint a célok és alapelvek egybemosását.⁹¹

Viktor Juscenko 2004-es győzelme után valószínűnek látszott, hogy a határon túli ukránok státusáról szóló törvényt módosítani fogják a nyugati diaszpóra kívánságainak megfelelően, az elnök ugyanis hatalomra jutását az amerikai ukrán lobbinak és az általuk küldött anyagi támogatásnak is nagyban köszönhette. Azonban a törvény szövegében a 2005 nyarán elfogadott változtatás nem hozott újat, a zűrzavaros ukrán belpolitika egyelőre perifériára lökte az ezzel kapcsolatos erőfeszítéseket.

A határon túli ukránokkal kapcsolatos politikai törekvések egyfajta ellenpólusaként is értelmezhető a Viktor Janukovics féle kettősállampolgárság-politika. A Régiók Pártjának 2006-os választási ígéretei között ugyanis szerepelt a kettős-állampolgárság engedélyezése. Nyilvánvalóan az ország keleti felében élő orosz ajkú és/vagy orosz identitású szavazókat célozta ezzel meg a kampányban az egykori miniszterelnök, azonban hatalomra kerülése után a kormányprogram ezen részét nem teljesítette, az őszi választásokat pedig a Régiók Pártja elveszítette. Kérdés, hogy a „narancsos koalíció” 2007-es választási győzelmével nyílik-e új fejezet a határon túli ukránokkal kapcsolatos politikában.

88 http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/cgi-bin/valnews_miss.sh?lpos1200410050.shtml.

89 A nationality-citizenship fordításából adódó problémák itt is rendre előjöttek.

90 Például az egykoron deportált ukránok hazatérése.

91 [http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL-AD\(2004\)021-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL-AD(2004)021-e.pdf)

2.2.5. Olaszország és a diaszpóra

Olaszország a mi általunk vizsgált aspektusból nézve⁹² csak Horvátországban (25 ezer) és Szlovéniában (5 ezer) rendelkezik magát olasznak való kisebbséggel. Szükséges megtennünk ezt a kitétel, ugyanis a korzikai és svájci olaszok nem érzik magukat olasznak, annak ellenére, hogy anyanyelvük olasz.⁹³

Alkotmány, törvények, választójog

2000-ben módosították az olasz alkotmányt⁹⁴, ennek értelmében a 48. és 56. cikkely szabályozza a külföldön tartózkodó olaszok választójogát, ami szerint 12 képviselőt és 6 szenátort választhatnak az olasz parlamentbe. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mind a választóknak, mind a jelölteknek olasz állampolgársággal (is) kell rendelkezniük, de ez a 2000-es állampolgársági törvény érvénybe lépése óta már nem jelent akadályt.

Állami szabályozás az 1992-es új állampolgársági törvényt megelőzően nem született a határon túli nem olasz állampolgárságú olaszok és Olaszország viszonyával kapcsolatban, amely különbséget tesz az olasz állampolgárságot igénylő olasz és nem olasz származású személyek között. Az 1992. évi 91. sz. állampolgársági törvény 18. cikkelye viszont már kimondja, hogy azok a személyek és egyenesági leszármazottaik, akik az Osztrák-Magyar Monarchia területén éltek, és 1920. július 16-a előtt emigráltak, a 9. cikkely 1 bekezdésének a) szakasza értelmében három éves olaszországi tartózkodás és nagykorúságuk elérése után állampolgárságot igényelhetnek az olaszországi lakhely szerint illetékes helyi önkormányzati hatóságnál.⁹⁵

Ehhez képest a 2000. évi módosítás már eltörli az Olaszország területén szükséges tartózkodás feltételét.⁹⁶ A határon túli olaszok és Olaszország viszonyának rendezésének szükségességét, valamint az állampolgárság ilye-

92 Vagyis elsősorban a határváltozások miatt más országokba került kisebbségek esetét vizsgálva.

93 Az olasz Külügyminisztérium 1988-as közleménye az Olaszország határain kívül élő olaszok és leszármazottaik számát 58 millióra tette (Bottoni, Stefano: A külföldön élő olaszok választójogáról. *Regio* 2000/1, 129–139).

94 Az olasz alkotmány angol fordítását lásd a http://www.geocities.com/iturks/html/documents_10.html címen.

95 A <http://usmra-si.tripod.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/italiancitizenshiplaw92.pdf> címen érhető el a törvény angol fordítása.

96 Vizi Balázs: A határon túli olaszoktól a külföldön élő olasz állampolgárokig. Az olasz állampolgárság kiterjesztése az ezredfordulón. In Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): i. m. 187.

tén kiterjesztését az olasz politikai közélet egyöntetűen elfogadta, azonban a választójog kiterjesztéséről már megoszlanak a vélemények.⁹⁷

A kérdést illetően regionális határozatok is születtek, ilyen például a velencei régió által kibocsátott 1995. április 18-i 25. számú rendelet, amely a velencei emigránsokkal való kapcsolattartást és a részükre nyújtott gazdasági segítséget irányozza elő.⁹⁸

Az olasz diaszpóra és Olaszország

A külföldi olaszok szerveződésének kezdetét is a kilencvenes évek elejére tehetjük. A Külföldön Élő Olaszok Legfőbb Tanácsa 1991-ben alakult meg.⁹⁹ Feladata, hogy „előmozdítsa a külföldön élő olaszok és az olaszországi politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális élet közötti kapcsolatokat, a lehető legjobban biztosítsa a külföldön élő olaszok jogainak érvényesülését, és megkönnyítse számukra kulturális, nyelvi identitásuk megőrzését, valamint segítse beilleszkedésüket a befogadó országban”.¹⁰⁰

A Külügyminisztériumon belül létrehozták a Határon Túli Olaszok Igazgatóságát, amely a migrációs ügyekkel is foglalkozik. Feladatai közé tartozik a Külföldön Élő Olaszok Legfőbb Tanácsával való kapcsolattartás, valamint a világban élő olaszokkal kapcsolatos állami politika meghatározása és a külföldi olaszok számára nyújtott nyelvi és oktatási támogatás megszervezése.¹⁰¹

2.2.6. Szlovákia és a határon túli szlovákok

Részlet a Szlovák Köztársaság Alkotmányából: „7a. cikkely: *A Szlovák Köztársaság támogatja a külföldön élő szlovákokat nemzeti önazonosságuk és kulturális identitásuk megőrzésében, hasonlóképpen szervezeteiket e cél elérésében és kapcsolataik ápolását az anyaországgal.*”¹⁰²

97 Poggeschi, Giovanni: Italians living outside the motherland: historical rights and deep homesickness. In European Commission for Democracy through Law: *The protection of minorities by their kin-state*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002, 295–311. 308–310.

98 Poggeschi: i. m. 309.

99 Vizi: i. m. 191.

100 Vizi: i. m. 191. Idézi: DECRETO DEL PRESIDENTE DELLA REPUBBLICA 14 settembre 1998, n. 329.

101 http://www.esteri.it/eng/2_10_127.asp.

102 A szlovák alkotmány angol nyelvű fordítása a http://www.concourt.sk/A/A_ustava/ustava_a.pdf címen elérhető.

Szlovákok a nagyvilágban

Szlovákia szlovák etnikumú lakossága ma több mint 4,5 millió. A Szlovák Kormány becslése szerint a külföldön élő szlovákok száma pedig meghaladja a 2,5 milliót. Ugyanakkor Szlovákiának nincsenek nagy kisebbségei a szomszédos országokban: jelentősebb számban élnek szlovákok Magyarországon (70 ezer), Jugoszláviában (70 ezer), Csehországban (310 ezer), és Romániában (20 ezer). Ezenkívül Ausztriában, Lengyelországban és Ukrajnában, Nyugat-Európában és Észak-Amerikában vannak nagyobb szlovák közösségek.

A szlovák státustörvény előzményei és bevezetésének okai

1992 és 1998 között a Mečiar vezette Szlovákia nyugati megítélése meglehetősen rossz volt, az ország szinte teljesen elszigetelődött. Ekkor merült fel a szlovák diaszpóra mozgósítása, a szlovák lobbis tudatos erősítése az Egyesült Államokban. A szlovák vezetők, látva a magyar és lengyel lobbis sikereit, az amerikai szlovák emigránsok támogatásában bíztak. Alapvetően ez motiválta az 1997. évi 70-es számú, a külföldi szlovákokról szóló törvény megalkotását. A környező országok szlovákjai, számosságuk tekintetében sem voltak olyan jelentősek, így csak később kerültek be a koncepcióba.¹⁰³ A Szlovák Köztársaság szlovák emigránsok ügyében megbízott kormánybiztosának *The Slovak Act on Expatriate Slovaks* című jelentése¹⁰⁴ viszont némileg más indokokat jelöl meg. Eszerint az 1997-es törvény megalkotásának a célja az volt, hogy egyszerűsítsék a szlovák emigránsok és a Szlovák Köztársaság közötti személyes kapcsolatot, valamint erkölcsi elégtételt nyújtsanak a kommunista uralom idején folytatott emigránsellenes politikaért. A szlovák kormánybiztos elmondása szerint az 1996-ban úttörőnek számító törvény megalkotása előtt kikérték az Európai Unió véleményét. Ennek némileg ellentmondani látszik az a tény, hogy a magyar státustörvénnyel kapcsolatban felmerült viták során a szlovák kedvezménytörvény is kritikát kapott az Európai Uniótól, mivel a szlovák igazolvánnyal rendelkezőktől nem követeli meg sem a munkavállalási, sem a tartózkodási engedély kiváltását.¹⁰⁵ A határon túli szlovákokról szóló törvény csak egy azon 100 úgynevezett „eurotörvény” közül, amit Szlovákiának az Európai Unióhoz való csatlakozás előtt a jogharmonizáció keretében módosítania kellett volna.¹⁰⁶

103 Halász Iván: Szlovákia és a külföldön élő szlovákok. In Halász Iván-Majtényi Balázs-Szarka László (szerk.): i. m.

104 A jelentés angol nyelvű szövege megtalálható a European Commission for Democracy through Law: *The protection of minorities by their kin-state* című kötetben.

105 Halász: Szlovákia és a külföldön élő szlovákok. Id. kiad. 201.

106 Dr. Hamberger Judit tudományos főmunkatárssal 2005. április 11-én folytatott beszélgetés. Teleki László Intézet, Külpolitikai Tanulmányok Központja, 1125 Budapest, Szilágyi Erzsébet fasor 22/c.

A törvény

1997. február 14-én a szlovák parlament elfogadta a külföldi szlovákokról szóló törvényt, amely „szabályozza a külföldi szlovákok helyzetét, jogait és kötelességeit a Szlovák Köztársaság területén, valamint a külföldi szlovák jogállásának odaitélését” (1. §). A törvény meghatározza, hogy ez a státuszjog olyan személynek ítélhető oda:

- aki nem állampolgára a Szlovák Köztársaságnak, s aki szlovák nemzetiségű vagy szlovák etnikai és nyelvi-kulturális tudattal rendelkezik (2. § 2.);
- szlovák etnikai származás alatt az értendő, akinek egyenesági elődei közül valamelyik a harmadik generációig visszamenően szlovák nemzetiségű volt (2. § 3);
- az igénylő szlovák nemzetiségét vagy etnikai származását olyan okirattal (születési bizonyítvány, keresztlevel, születési anyakönyvi kivonat, állampolgársági bizonyítvány, állandó lakhelyét igazoló okirat) igazolja, amely ezt a tényt megerősíti (2. § 4);
- az az igénylő, aki nem tudja beszerezni az előbbi (2.§ 4.) pontban meghatározott okiratot, a lakóhelyén működő szlovák szervezet írásbeli dokumentumával igazolja magát; ha az adott helyen ilyen szervezet nincs, akkor legalább két olyan külföldi szlovák tanúsításával, akik vele azonos államban élnek (2. § 5.);
- az igénylő nyelvi-kulturális tudatát saját addigi tevékenységének eredményeivel, a lakóhelyén működő szlovák szervezet igazolásával bizonyítja, vagy ha ilyen nincs, akkor legalább két olyan külföldi szlovák tanúsításával, akik vele azonos államban élnek (2. § 7.);
- a külföldi szlovák jogállásának elnyeréséhez az igénylőnek kérvényt kell benyújtania a Szlovák Köztársaság külügyminisztériumához vagy külképviseleti vagy konzuli hivatalához (3.§.1.). A külügyminisztérium, ha a kérelmező megfelel a követelményeknek, külföldi szlováknak járó igazolványt ad ki, amely útlevéllel vagy személyazonosságot igazoló dokumentummal együtt érvényes (3.§ 3., 4.§ 2.);
- az igazolvány birtokosa írásbeli meghívó és vízum nélkül beutazhat Szlovákiába, ahol hosszasan tartózkodhat, miután az erre vonatkozó engedélyt a külképviseleti hivatalban vagy a rendőrség megfelelő alakulatától megkapta (5. §).

A külföldi szlováknak a Szlovák Köztársaság területén joga van kérni:

- felvételét bármely, a Szlovák Köztársaság területén található iskolába;
- munkába való felvételét tartózkodási engedély és munkavállalási engedély kiadása nélkül. Ugyanakkor joga van ingatlanvagyonot szerezni Szlovákia területén; ha nyugdíjas, 50%-os árkedvezményt kaphat a tömegközle-

kedésben, a vasúti és autóbusz-közlekedésben, ha pedig 70. életévét betöltötte, díjtalanul utazhat (6. §).¹⁰⁷

Problémás kérdések

A kormánybiztos elismerte: a törvény 1997-es életbelépése, és 2002 között összesen 8412 személy igényelte a szlovákigazolványt, ami a 2,5 millióhoz képest igen csak csekély szám. Valószínűnek tartja, hogy az érdeklődés hiánya a törvény által előírányzott változtatások nem teljesítéséből adódott, nevezetesen a külhoni szlovákok ingatlanvásárlásának mind a mai napig fennálló tilalmából. Ugyanis az öregkorukra visszaköltözni szándékozó külhoni szlovákok nem vásárolhatnak maguknak lakást. Szintén sikertelennek mondható a törvény *I. cikkely 6 §. 1. bekezdésének a) szakasza*, amely a Szlovák Köztársaság területén elhelyezkedő összes oktatási intézménybe engedélyezte volna a határon túli szlovákok felvételét. Ez főleg anyagi problémák miatt vallott kudarcot. A tömegközlekedési eszközökre az *I. cikkely 6. § 3. bekezdésében* felsorolt kedvezményeket pedig a szlovák törvényhozás sorban eltörölte. Az *I. cikkely 5.§ 2. bekezdésében*, valamint a *IV. cikkelyben* foglaltak¹⁰⁸ pedig szintén értéküket veszítették a schengeni szabályozásra való felkészülés jegyében fogant tartózkodást szabályozó belügyminisztériumi rendelettel.

A határon túli szlovák státust bizonyító szlovák igazolvány megszerzéséhez az igénylőknek bizonyítani kell szlovákságukat 3 generációra visszamenően. Az ehhez szükséges okiratok lehetnek: keresztlevél, anyakönyvi kivonat, a kérelmező állampolgárságát igazoló okirat, amennyiben tartalmaz nemzetiséget igazoló szakaszt, valamint a lakhelye szerinti illetékes honfitársi szervezet által kiállított igazolás. Ezen feltételek alapvetően nem különböznek a többi, általunk vizsgált státustörvényben vizsgáltaktól. Van azonban egy kiskapu azok számára, akik nem tudnak ilyen igazolást beszerezni. A szlovákságot ugyanis két másik határon túli szlovák is igazolhatja, akiknek nem kell határontúli szlovák igazolvánnyal rendelkezniük (!).

Szintén furcsa az, hogy a büntetett előéletű vagy fertőző beteg szlovákoknak nem ítéltető oda a határon túli szlovák státus. Jogosan merülhet fel a kérdés: vajon ezek az emberek már nem is tekinthetők szlovákoknak?¹⁰⁹

---

107 A törvény angol fordítása a <http://www.gszs.sk/zakon70en.php> címen található.

108 t.i. a Szlovák köztársaság területén való permanens tartózkodás, illetve a tartózkodási engedély kiváltásának elengedése.

109 Halász: Szlovákia és a külföldön élő szlovákok. Id. kiad.

A szlovákiai státustörvényben régen várt, és soká halogatott módosítást Lipsic igazságügyi miniszter 2005. április elején benyújtotta a kormánynak, innentől kezdve a kormány feladata az, hogy a parlament elé terjessze azt.¹¹⁰

Diaszpóra és a szlovák állam

A határon túli szlovákok ügyeivel foglalkozó legfontosabb állami szerv a kormány keretein belül működő Külföldi Szlovákok Főtítkársága (Generál-ny sekretariát zahraničných Slovákov)¹¹¹ volt, amely a határon túli szlovákok számára meghirdetett pályázatokat és támogatásokat koordinálta. 2005-ben létrehozták a sokat emlegetett Határon Túli Szlovákok Hivatalát, ami az eddig 7 különböző állami szervezet között megoszló határon túli szlovákok ügyeit egy központi hivatal hatáskörébe utalja.¹¹²

1999 óta évente összeül a Szlovák Köztársaság és a Külföldi Szlovákok Állandó értekezlete, ami 2002-ben létrehozta a Külföldi Szlovákok Világszövetségét, melynek célja, „hogy létrejőjjön egy csúcjszerű partnerszervezet az anyaországi hivatalos szervek számára, azaz a Külföldi Szlovákok Főtítkársága, a kormány és a Nemzeti Tanács számára”.¹¹³ A Világszövetség 2003-as ülésén a határon túli szlovákok képviselői kérték a szlovák származás három generációra visszamenőleges hatályának eltörlését.

2.2.7. Írország és a határon túli írek¹¹⁴

Írország különleges helyzetű ország. Lakossága 4 millió fő, az ír becslések szerint viszont a világon 70 millió ír származású ember él.¹¹⁵ Külön dolgot tárgya lehetne az ír diaszpóra és Írország kapcsolata, a mi szempontunkból viszont csak annyit érdemes kiemelni, hogy a világban szétszóródott ír népesség példásan jó kapcsolatokat ápol az anyaországgal, az írek esetében nemhogy az anyaország segíti és segítette a diaszpórát, hanem ellenkezőleg! A határon túli írek mindig is kinyilvánították szolidaritásukat az anyaországgal, jó példa erre a Sinn Fein kanadai és egyesült államokbeli szárnyának akciói, akik erőszakos eszközöktől sem riadtak vissza, hogy Ka-

110 Hamberger: idézett beszélgetés.

111 Halász: Szlovákia és a külföldön élő szlovákok. Id. kiad. 201. Idézi: www.gszs.sk információit.

112 Hamberger: idézett beszélgetés.

113 Halász: Szlovákia és a külföldön élő szlovákok. Id. kiad. 202. Idézi: Krajania zalozili Svetové zdruzenie Slovákov v zahraniči. *Pravda*, 2002. július 5.

114 Az északír problémától és Írország szerepétől a konfliktus rendezésében ezúttal eltekintünk.

115 http://www.web-sy.org/irlande/ireland_history.htm.

nadán keresztül rábírák a brit kormányt Írország függetlenségének elismerésére.¹¹⁶ A gazdaság területén az *Ír-amerikai Gazdasági Tanácsadó Testület* segít az ír kormánynak, elsősorban szakemberek munkájával és tapasztalatok átadásával.¹¹⁷

Az ír kormány kulturális külpolitikájának elsődleges célja a határon túli írekkel való kulturális kapcsolatok fenntartása és fejlesztése. Az ír alkotmány 2. cikkelye kimondja:

„Az ír nemzet különleges viszonyt ápol és tart fent a külföldön élő ír származású személyekkel, akikkel közös a kulturális identitása és kulturális öröksége.”¹¹⁸

2.3. Ahol a külhoniak védelme az egykori birodalmi kontextusban értelmezhető

2.3.1. Oroszország és a birodalmi múlt mellékhatásai

A Szovjetunió felbomlása után 25,3 millió orosz került az utódállamokba, Oroszország területén kívülre. Ez az oroszországi lakosság 17,4%-a.

Oroszok a posztszovjet érában

Az orosz népesség csökkenése évtizedek óta tart. A Szovjetunió megszűnése után ez a tendencia felerősödött. Az 1989-es népszámlálás több, mint 25 millió oroszot jelzett Oroszország határain kívül, az utódállamokban. Ez a szám mostanra orosz becslések szerint 18,5–20 millióra csökkent. Azonban még így is Európa legnagyobb nemzeti kisebbsége az orosz.¹¹⁹ Sztanyiszlav Csernyicsenkó szerint viszont nem minden esetben lehet és szabad orosz kisebbségről beszélni. Az ukrainai oroszok például nem is szeretnék, ha őket kisebbségként kezelnék, ők inkább társnemzeti státusra vágyanak. Máshol a „kisebbség” szó már csak azért sem megfelelő, mert az orosz nyelvű lakosság száma nem sokkal marad el az ún. „többségi nemzet” lélekszámától. Ilyen volt például Kazahsztán közvetlenül a Szovjetunió fel-

---

116 Vanderveen, Rinke gimnáziumi tanárral, 2000/2001 tanév őszi félévében megtartott *OAC History* című kurzus keretében folytatott beszélgetés, 2 O'Malley Drive, St. Catharines, Ontario, L2N 6N7, Kanada.

117 Vogel: i. m. 54.

118 Az ír alkotmány angol nyelven a <http://www.taoiseach.gov.ie/upload/static/256.pdf> címen található meg.

119 Sáfí Csaba: Néhány szó az Oroszországi Föderáció külföldön (határon túl) élő honfitársakkal kapcsolatos állami politikájáról szóló szövetségi törvényről. *Külföldi Szemle*, 2003/3. 3.

bomlása után, amikor az ott élő ukránok és oroszok száma meghaladta a kazahokét.¹²⁰

A politikai elit érdekelt az orosz nemzeti eszme és a határon túli honfitársak ügyében, ugyanakkor hiányzik a társadalom érdekeltsége, valamint legalább az alapelvekben létrehozott közös álláspont képviselése.¹²¹ Az elit legnagyobb része igenis szíven viseli a honfitársak sorsát, de a rövidtávú politikai kommunikációban a velük kapcsolatban felmerülő kérdéseket mindig a saját belpolitikai érdekeiknek megfelelően használják fel.¹²²

A határon túli oroszokkal kapcsolatos politika

Oroszország sokáig nem tudta, hogyan kezelje a kérdést. A keményebb fellépés az utódállamokban az orosz birodalmi politika visszatértét éreztette volna – tegyük hozzá, nem ok nélkül. Az Oroszországi Föderáció külföldön élő honfitársakkal kapcsolatos állami politikájáról szóló szövetségi törvény 1999-es életbe lépése előtt semmi konkrétum nem született az ügyben néhány dokumentumtól eltekintve, amelyekben foglaltak közül azonban egy sem valósult meg. Ilyen volt például 1996-ban a szövetségi kormány által elfogadott, a honfitársak segítésére irányuló program, ami azonban túlságosan is általános megfogalmazására sikeredett, és nem érte el célját.¹²³

A Szovjetunió felbomlása után az új tagállamok nem kevés gyanakvással figyelték a területükön élő orosz népesség jogaiért való fellépést. Tegyük hozzá, nem teljesen ok nélkül, hiszen a kilencvenes évek elején még nem volt biztos, hogy az elszakadt tagállamok meg tudnak-e állni a saját lábukon, az orosz politikai elit kommunista-nacionalista vonulata még bízott az orosz geopolitikai érdekek esetleges kiterjesztésében, a régi szovjet pozíciók legalább részleges visszaszerzésében. Így az orosz kisebbségvédelmi, honfitársakat támogató politika a kilencvenes évek második felétől különült csak el a „régis dicsőség”, az egykori szovjet „gloire” visszaszerzésétől.¹²⁴

A baltikumi oroszok esetében azonban az egyetemes emberi jogok védelme is bekerült a koncepcióba, hiszen az oroszokkal szemben folytatott,

120 Csernyicsenkó, Sztanyiszlav: Protection of kin-minorities: International Standards and Russian legislation. In European Commission for Democracy through Law: *The protection of minorities by their kin-state*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002, 261–269. 263–264.

121 Deák András: Orosz diaszpórapolitika a posztsovjét térségben. *Regio* 2000/1, 158–166. 158–159.

122 Deák: i. m. 164.

123 Csernyicsenkó: i. m. 266

124 Deák: i. m. 160–161.

poszt-szovjet térségben példátlan mértékű diszkrimináció nemzetközi normákat sértett.¹²⁵

Az oroszok asszimilációja elleni direkt fellépés belpolitikai okokból sem kívánatos, hiszen az Orosz Föderáció területén 31 etnikai alapon szerveződő köztársaságban és autonóm területen több mint 33 nemzetiség él (hogy csak a nagyobbakat említsük¹²⁶), de ezenkívül még legalább ugyanennyi, 50 ezernél kisebb lélekszámú nemzetiség található az Orosz Föderációban.¹²⁷

A moszkvai elit „csodafegyvere” a határon túl rekedt oroszország problémáinak megoldására a kettős állampolgárság széles körű kiterjesztése lett volna, ami részben megoldotta volna az utódállamokbeli oroszország státusának rendezetlenségét, ugyanakkor az Oroszországhoz lojális oroszok millióit „ötödik hadoszlopként” állította volna az utódállamokba. Ezt persze az utódállamok egyöntetűen visszautasították, hiszen épp elég volt nekik az Oroszországra utaltság gazdasági dimenzióinak felszámolása; semmi szükségük nem volt az orosz politikai befolyás növelésére alkalmas tömegekre.¹²⁸

Az orosz státustörvény

Elfogadásáról vita bontakozott ki, de Borisz Jelcin elnök végül 1999. május 24-én aláírta, és 1999. június 1-jén hatályba lépett. Az első cikkelyben tisztázza a honfitárs definícióját, ami orosz állampolgársággal rendelkezőkre és külföldön élőkre bomlik. Ez utóbbi esetben a meghatározás nemcsak az orosz anyanyelvűeket jelenti, hanem az Oroszországban is élő „stateless”, vagyis önálló anyaállammal nem rendelkező több száz kisebbséget is, akiknek egy része az Orosz Föderáció határain kívül került. Az *1. cikkely* meghatározza tehát a külföldön élő honfitárs fogalmát, és felsorolja, kik tartoznak ebbe a csoportba. Ilyenek az orosz állampolgársággal rendelkező, de nem az Orosz Föderáció területén élők, az egykori szovjet állampolgárok, ha még

125 A balti oroszok emancipációjának ügye az orosz eliten belül közös nevezőnek tekinthető, az egyébként nyugatorientált Kozirjev vezette orosz diplomácia 1992-ben az észtországi csapatkivonások leállításával fenyegetőzött, amennyiben az észtek megvalósítják katonai nyugdíjasok kiutasításáról szóló tervüket (Deák: i. m. 166). Ezen katonai nyugdíjasok nagy része valójában a KGB kötelékéből ment nyugdíjba, a szervezet pedig megengedte, hogy így leszerelő tagjai megválaszthassák, melyik egykori szovjet tagállamban telepedjenek le. Az információ forrása Arday Lajos egyetemi tanár, a 2004/2005-ös tanév őszi félévében megtartott „*Kisebbségek az EU-n innen és túl*” című előadásorozata (Budapesti Corvinus Egyetem, 1093 Budapest, Fővám tér 8.).

126 http://www.russiansabroad.com/russian_history_391.html.

127 http://www.answers.com/main/ntquery?method=4&dsid=2222&dekey=Russia&gwp=8&curtab=2222_1.

128 Deák: i. m. 162–163.

mindig az utódállamokban élnek, beleértve azt az esetet is, ha önszántukon kívül lettek hontalanok, az emigránsok, valamint az ő leszármazottaik.

Az orosz státustörvényben a honfitárs kifejezés jogi értelemben elég homályosan definiált, itt inkább a szó érzelmi töltete meghatározó.¹²⁹ Sáfí Csaba szerint ez a meghatározás túlságosan széleskörű, a világon élő összes oroszra és leszármazottaira vonatkozik, aki valaha a cári Oroszország vagy jogutódainak állampolgára volt. Szerintünk ez jelentős különbség a magyar státustörvényhez képest, ami erősen korlátozza és behatárolja a törvény által célba vett csoportot. Ilyen szempontból az orosz státustörvény túl sokat markol és keveset fog, ugyanis a nyugati diaszpóra orosz identitású honfitársaira nyilván nem ugyanaz a szabályozás lenne hatékony, mint a „szegény rokon” közel-külföldiekre.

A 3. cikkely értelmében „a törvény hatálya automatikusan kiterjed a külföldön élő kettős állampolgársággal rendelkezőkre”, de „a volt szovjet állampolgárságú kivándorlókra (emigránsokra) és az ő leszármazottaikra csak abban az esetben terjed ki, ha az egyébként a törvény hatálya alá tartozó jogosultak erre vonatkozó igényüket szabad akaratukból kinyilvánítják”. Tehát a felsoroltak igényelhetik az ún. „honfitársi státust” igazoló dokumentumot. Sáfí szerint ezzel problémák lehetnek, mert azokban az államokban, ahol ez a cikkely valódi relevanciával bírna, az állami politika kényes kérdése az orosz anyanyelvűek státusa, a gyakorlati alkalmazás csak további konfliktusokhoz vezetne.

A dokumentum kiadását a külképviseletek, illetve Oroszország területén az illetékes belügyi hatóságok végzik. Ezek a szervek hoznak döntést az ügyben, amit azonban bírósági úton meg lehet fellebbezni. A jogosultságot az alábbi dokumentumokkal lehet bizonyítani:

- *volt szovjet állampolgárookra* vonatkozóan az egykori szovjet állampolgárságot és jelenlegi állampolgárságot vagy annak hiányát igazoló okiratot;
- *emigránsok esetében* a kiutazást megelőző időszakban az Orosz Köztársaság, a OSZFSZK, a Szovjetunió, illetve az Orosz Föderáció területén élést igazoló okiratot;
- *honfitársak leszármazottaira vonatkozóan* a rokoni kapcsolat fennállását igazoló okiratot;
- *a fenti kategóriákba nem sorolható személyek* esetében pedig a Föderáció területén kívüli életvitelszerű tartózkodást igazoló okiratot.¹³⁰

A törvény szövege a „honfitársak” szülőföldön történő gazdasági-szociális támogatására vonatkozóan az általánosságok, illetve homályos célkitű-

129 Csernyicsenkó: i. m. 264.

130 Sáfí: i. m. 19–20.

zések megfogalmazásán nem megy túl, konkrétumot alig tartalmaz a 24. cikkelyt kivéve, amely adó- és vámkedvezményeket biztosít a honfitársakat anyagilag támogató oroszországi és külföldi természetes vagy jogi személyek, gazdasági társaságok részére. Említésre méltó még ezenkívül a 17. cikkely, amely a kultúra, nyelv és oktatás területén nyújtandó támogatások kereteit rögzíti. A nagyrészt általánosságokból és célkitűzésekből álló cikkelyben két fontos konkrétumot találunk:

- Ha a külföldi diákokkal szemben kvótákat állítanak fel, a honfitársak érdekeit figyelembe kell venni.
- Egyenlő feltételek biztosítása a közép- és felsőoktatásban a volt szovjet állampolgárok részére.¹³¹

Sáfi Csaba szerint az utolsó pont azért is furcsa, mert az ezt tárgyaló 6. szakasz különbséget tesz a honfitársak között, és csak a volt szovjet állampolgárok részére teszi ezt lehetővé.

A honosításra vonatkozó részek azonban tanulmányunk szempontjából rendkívül érdekesek. A 11. cikkely elismeri, és megengedhetőnek találja, hogy az Oroszországi Föderáció állampolgárai más állam polgárai is lehessenek. A 4. szakasz kimondja: „Az Oroszországi Föderáció állampolgára az lehet, aki szovjet állampolgársággal rendelkezett, ilyen személy egyenesági leszármazottja; és szabad önkéntes elhatározásából fejezte ki azon kívánságát, hogy más ország állampolgárságához kíván tartozni”.¹³² Jogosan merülhet fel a kérdés: miért nem az állampolgársági törvényben rögzítik a kettős állampolgársághoz kötődő szabályozást? Sáfi szerint erre a szabályozásra elsősorban azért volt szükség, hogy a volt szovjet állampolgárok akadály nélkül kaphassák meg az orosz állampolgárságot. Különösen nagy fontossággal bírt volna ez a Baltikumban, ahol sok orosz anyanyelvű személy maradt hontalan, de ez a szabályozás – sajnos, úgy tűnik – nem a várt eredményt hozta. Erre hivatkozva vonakodnak ugyanis a balti országok megadni a fent említett oroszoknak az állampolgárságot, mondván, hogy úgysem maradnak hontalanok, mert lesz orosz állampolgárságuk. Egyetlen utódállammal, Tádzsikisztánnal van az Orosz Föderációnak egyezménye az elismert kettős állampolgárságról. A többi államban nem ismerik el az ország állampolgársága mellett párhuzamosan fennálló orosz vagy bármilyen más állampolgárságot.¹³³

131 *Az Oroszországi Föderáció külföldön (határon túl) élő honfitársakkal kapcsolatos állami politikájáról szóló szövetségi törvény teljes szövege angol nyelven megtalálható a European Commission for Democracy through Law: The protection of minorities by their kin-state című könyvben.*

132 Sáfi: i. m. 19.

133 Ua.

2002. augusztusában a szövetségi kormány elfogadta a honfitársak segítésére irányuló koncepciót. 2002. április 19-én az Állami Duma elfogadta az új állampolgársági törvényt, aminek az 1999-es státustörvény *II. cikkelyével* összhangban „az egykori szovjet állampolgárok, akik az egykori Szovjetunió területén élnek és az utódállamoktól nem kaptak állampolgárságot, könnyített eljárásban kapják meg az orosz”.¹³⁴ Az állampolgársági törvény felsorolja az orosz állampolgárság elnyerésének feltételeit, amik közül a státustörvény hatálya alá eső személyek a tartózkodási engedély megszerzésének időpontja utáni, az Orosz Föderáció területén való 5 év megszakítás nélküli tartózkodás kritériuma alól kapnak felmentést.

A *12. cikkely* érdekes módon nem ad derogációt a honfitársaknak az Orosz Föderáció területére való belépéskor, hanem a külföldiekkel egyenlő elbírálást alkalmaz velük szemben. Azért is furcsa ez a szabályozás, mert az utódállamok közül többel szemben vízumkényszert léptettek életbe, ami nem könnyítés a törvény egyik legfőbb célkitűzésére, a honfitársak és a Föderáció állampolgárai közötti kapcsolatok ápolására nézve. Ehhez képest a *13. cikkely* országba belépésük után a honfitársakat már az orosz állampolgárokkal egyenlőnek tekinti a jogok és kötelezettségek szempontjából.

Csernyicsenkó szerint a honfitársak problémáira sem a státustörvény, sem a nemzetközi egyezmények nem adnak kielégítő választ vagy garanciát. Szerinte az ügyeket bilaterális egyezmények keretében lehetne a legjobban rendezni. Oroszország 1995-ben Kazahsztánnal, Tádzsikisztánnal és Türkmenisztánnal kötött ilyen egyezményeket.¹³⁵

2.3.2. Portugália és Spanyolország

A dolgozatban nem tárgyaljuk a portugál és spanyol megoldásokat, mivel azok elsősorban az egykori dél-amerikai gyarmatokra fejtik ki hatásukat, az ottani nemzetiségi viszonyok pedig alapjaiban különböznek az Európában fennállóktól. Az ott élő portugál vagy spanyol nyelvű lakosság sehol sincs kisebbségben, sehol nem szorul az „anyaország” védelmére. Azt mindenesetre érdemes megemlíteni, hogy mind Spanyolország, mind Portugália sikerrel szorgalmazta volt gyarmatai állampolgárainak vízummentességét a schengeni térségbe, valamint hogy a kulturális kapcsolatok fenntartá-

134 A 2002-es orosz állampolgársági törvény angol fordítása megtalálható a http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Foreigners_and_citizens/Nationality/Documents/National_legislation/Russian%20Federation%20CITLAW%2019%20April%202002.asp#TopOfPage címen.

135 Csernyicsenkó: i. m. 267.

sára és fejlesztésére mindkét állam lépéseket tett. A portugál külügyminiszter 6162/1999. számú rendelete értelmében a külföldi portugálok a külügyminisztériumnál pályázhatnak a következő célok megvalósítására:

- „a portugál származású fiatalok társadalmi, iskolai és kulturális integrációja,
- a külföldön élő portugálok fokozottabb részvétele a befogadó országok társadalmi és kulturális életében,
- a portugál kultúra terjesztése magas minőségű és/vagy a helyi érdeklődésnek megfelelő eszközökkel,
- a szolidaritási kapcsolatok erősítése egy adott közösségen belül, nevezetesen az idősek és szükségét szenvedők felkarolása,
- az emigrációval és a portugál közösségekkel kapcsolatos kérdések tanulmányozásának elmélyítése”.¹³⁶

Spanyolországban pedig az 1999 óta működő Ibéramerikai Együttműködési Titkárság (Secretaría de Cooperación Iberoamericana), Ibéramerikai Együttműködés Intézet (Instituto de Cooperación Iberoamericana), valamint a 2000-ben létrehozott Carolina Alapítvány látja el Spanyolország és a világon élő spanyol ajkú népesség közötti kulturális, oktatási és tudományos kapcsolatok fejlesztését.¹³⁷

3. Befejezés

Láthattuk, hogy az európai országok milyen kísérleteket tettek határon túli kisebbségeik megóvására. A probléma és az arra adott válaszok nem újak, sőt, vannak, akik egészen régi tendenciák újraéledését látják az Európában kibontakozó, formájában talán új, de szellemiségében mindenképp régi politikai gyakorlatban. Stephen Deets az új-középkoriség fellendülését véli észrevenni a nemzetközi viszonyokban, ami a határon átívelő „autoritások és többszörös lojalitások rendszerének jelenkori megjelenését észleli, amelyet egyrészt nem állami aktorok megjelenésének, az államok közötti kölcsönös függőségi rendszernek és nemzetközi intézményeknek tulajdonít, amelyek megbontják az egyes államok ellenőrzési képességeinek teljességét (de nem veszélyeztetik szuverenitását), másrészt olyan nemzetközi szervezetek autoritásnövekedésének, ame-

---

136 Vogel: i. m. 62–62. Idézi Grüber Károly: Pozitív, nemzeti alapú intézkedések a kisebbségek és a határon túli nemzetpolgárok identitása megőrzésére Európában című írását (*Pro Minoritate*, 2001 ősz, 52–65).

137 <http://www.kettosallampolgarsag.mtaki.hu>.

lyek az államoktól eltérő elvek mentén szerveződnek, mint például a WTO és az Európai Unió”.¹³⁸

Stephen Deets tehát a globalizáció és az Európai Unió okozta részleges szuverenitás-vesztések fényében ítéli meg a kérdést. Ennek némileg ellentmond az a gyakorlat, hogy egyes országok pontosan az Európai Unió „külső”, schengeni határai által jövőben elvont értelemben eltávolodó kisebbségekkel való kapcsolat fenntartása érdekében hoztak ilyen törvényeket.

A dolgozat elején szó esett a Velencei Bizottság jelentéséről, amely a határon túli kisebbségek anyaország általi védelmének nemzetközi elfogadhatóságát hivatott nagyító alá venni. A Bizottság által elkészített jelentés nem találta a nemzetközi gyakorlattól idegennek a státustörvények gyakorlatát, véleményük szerint „az a körülmény, hogy a lakosság egy részének kevésbé előnyös bánásmódban van része csak azért, mert nem tartozik egy adott nemzeti csoporthoz, önmagában még nem diszkriminatív és nem is ellentétes a nemzetközi jog elveivel. Etnikai alapon valóban gyakran kerül sor hasonló bánásmódbeli különbségekre, például az állampolgársági törvényekben. Ennek a kritériumnak az elfogadhatósága természetesen a követt cél függvénye”.¹³⁹

Az állampolgársági törvények származás szerinti megkülönböztetést alkalmazó gyakorlatára dolgozatunkban is számos példát láthattunk. Ilyen volt például az olasz, német, bolgár és szlovák szabályozás.¹⁴⁰

Az Åland-szigeteket és Dél-Tirolt látva könnyű kísértésbe esni, és az ottani példákat minden esetre alkalmazhatónak gondolni. De ha közelebbről megnézzük, a jelenlegi állapotok nem jöhettek volna létre az anyaország aktív beavatkozása nélkül. A „hagyományos” jogfelfogás szerint ilyenkor egy állam egy másik állam állampolgárainak életébe szólt bele, de ez a „hagyományos” jogfelfogás már csak a humanitárius intervenciók megléte miatt is gyenge lábakon áll. A Velencei Bizottság is elismerte, hogy „az a puszt tény, hogy egy adott jogszabály címzettjei külföldi állampolgárok, nem jelenti a területi szuverenitás elvének megsértését”. Itt a különböző, idegen államok által működtetett kulturális és nyelvi intézeteinek legitimitását hoz-

138 László Réka: A státustörvény-szindróma – egy konferencia margójára. *Regio* 2004/3. Idézi: Stephen Deets-t, a 2004. október 14–16 között a sapporói Hokkaido Egyetem Szlávizmuskutató Központjának, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi, illetve Kisebbségkutató Intézetének, valamint a Teleki László Intézet közös szervezésében megtartott *A státustörvény-szindróma: posztkommunista nemzetépítés vagy posztmodern államiség?* című konferencián megtartott beszédéből.

139 A Velencei Bizottság jelentése a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról. *Magyar Kisebbség*, 2002/1. 134–157.

140 A teljesség igénye nélkül.

ta fel példának, amelyek működésük során szintén egy más állam állampolgárait célozzák meg, még hozzá a saját kultúrájuk terjesztése céljából. Teljes bizonyossággal állíthatjuk tehát, hogy az anyaállamok határon túli kisebbségeikkel tartott kapcsolatait illetve nemzeti identitásuk megőrzésében nyújtott segítséget szabályozni hivatott rendelkezések jogosak, és a nemzetközi normáknak megfelelnek.

Egy törvény értékének legfőbb mutatója annak sikeres alkalmazása, és a mi esetünkben az általa kitűzött célok megvalósulása. A szlovák példa esetében láthattuk, hogy a nem körültekintő módon alkotott vagy csak kényszerből alkalmazott rendelkezések nem tudnak eleget tenni az alkotók szándékai szerint megfogalmazott célkitűzéseknek. Számos egyéb tényező lehet még, ami fékezheti a határon túli kisebbségek segítségét előirányzó politikát a gazdasági gondoktól kezdve a bel- és külpolitikai bonyodalmakon keresztül a kisebbségi jog utilitarista felfogásáig. Majtényi Balázs szerint a nemzetközi közösség a státustörvények ügyét esettől függően vagy emberi jogi vagy biztonságpolitikai kérdésként kezeli, ez utóbbi viszont nagyon könnyen elvezethet az emberi jogok utilitarista kezeléséhez, vagyis helyzet-től és érdekektől függő értelmezéséhez.¹⁴¹ Ez azonban nem jelenti azt, hogy az adott helyzetben ne a státustörvények lehetnének a megfelelő megoldások a határon túli kisebbség és az anyaország viszonyainak szabályozására. A különböző országok eseteit vizsgálva láthattuk, hogy a törvény alkalmazása lehet sikeres, de ez az anyaországban fennálló teljes konszenzus szükségességének feltétele mellett, és nagyban függ a szomszédos államokkal fennálló viszony minőségétől, valamint a szomszédos államok demokrácia-érettségétől. Mert a kisebbségi jogok elismeréséhez, az anyaország saját kisebbségeit féltő magatartásának helyes értelmezéséhez el kell érni bizonyos érettségi szintet. A felsorolt példákból láthattuk, hogy a sok egyéb tényező mellett a legfontosabb, az egyes egyénektől, az úgynevezett „kisembertől” kezdve a legfelsőbb kormányzati körökig alapvető szükséglet, hogy mind az anyaország, mind a kisebbségek, mind a kisebbségek által lakott államok többségi nemzetei felfogják azt, hogy itt nem egy zéróösszegű játszmaról van szó, a nemzetközi kapcsolatok terén az öntörvényűség hosszú távon nem kifizetődő.

Felhasznált hanganyag:

Rádiónapló Slovenského rozhlasu 2004. január 5. 18:00.

---

141 Majtényi Balázs: Utilitarista kisebbségvédelem? A státusdiskurzus a nemzetközi szervezetek előtt. In Halász Iván–Majtényi Balázs–Szarka László (szerk.): i. m.